

**МАТЕРІАЛИ РЕГІОНАЛЬНОГО КОНКУРСУ
ПРОЄКТІВ
фольклорно-етнографічного спрямування
«ЗВИЧАЇ, ОБРЯДИ ТА ТРАДИЦІЇ РІДНОГО КРАЮ!»**

2023

«Регіональний конкурс проєктів фольклорно-етнографічного спрямування
«Звичаї, обряди та традиції рідного краю!»

Збірник статей до Регіонального конкурсу проєктів фольклорно-етнографічного спрямування «Звичаї, обряди та традиції рідного краю!». Сокаль: Сокальська МАНУМ, 2023. 35с.

Відповідальні за випуск:

Багрій М.С., методист КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського»

Упорядник збірника:

Матеріали друкуються за оригіналами, поданими авторами

«Регіональний конкурс проєктів фольклорно-етнографічного спрямування
«Звичайі, обряди та традиції рідного краю!»»

**КОНКУРС ПРОЄКТІВ
фольклорно-етнографічного спрямування**

«ЗВИЧАЇ, ОБРЯДИ ТА ТРАДИЦІЇ РІДНОГО КРАЮ!»»

Матеріали конкурсу(тези)

Сокаль – 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
<i>Багрій Мирослава</i> Традиції, звичаї та календарна обрядовість жителів сокальського регіону XIX ст.....	6
<i>Ващишин Христина</i> Весільні обряди у рідному селі Тяглів. Коровайниці.....	12
<i>Дециця Яна</i> Локальні особливості гаївок на Сокальщині.....	14
<i>Дзядик Олена</i> Українські вечорниці в сучасному побутуванні на Сокальщині	20
<i>Крецьук Марія</i> Слово – живе (Діалектизми та прислів'я села Синьків)....	26
<i>Мандрик Софія</i> Сучасне побутування писанкарства на Сокальщині	28
<i>Матолінець Соломія</i> Вертеп у селі Завишень: історія і сучасність.....	
<i>Радик Оксана</i> Кулінарні особливості свята колодія на Сокальщині	20
<i>Мисик Дарія</i> Звичаї та обряди свята Колодія в селі Завишень.....	
<i>Шульган Аліна</i> Святий вечір перед Різдвом Христовим на Сокальщині.....	

ПЕРЕДМОВА

ТРАДИЦІЇ, ЗВИЧАЇ ТА КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ ЖИТЕЛІВ СОКАЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ ХІХ ст.

*Мирослава Багрій., вчителька КЗ «Сокальська Мала академія наук
учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської
ради Львівської області*

У культурній спадщині народів світу особливе місце належить календарним звичаям і обрядам, народним святкам. Науковий інтерес до традиційної культури з метою збереження духовних цінностей стає все більш актуальним. Збереження кращих традицій, духовності будь-якого етносу – це не тільки дбайливе ставлення до витоків культури, але й турбота про її розвиток у сьогоденні та майбуття кожного народу. Вивчення календарних звичаїв і обрядів жителів Сокальського регіону доносить до нас величезну інформацію про історію світоглядних уявлень етнічних мешканців регіону – галичан-волинян, морально-етичних норм, народного мистецтва, музики, народної хореографії, співу. До питань еволюції обрядового календаря в контексті історії зверталися багато істориків, етнологів, соціологів, культурологів»[2].

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання відображено у працях таких науковців, як В. Гнатюк, С. Килимник, Р. Кирчів, К. Сосенко, котрі подають загальну характеристику обрядовості, проте лише поверхово згадують про досліджувану територію»[2]. Однак, в науковій літературі дана тема не дістала достатнього всебічного висвітлення, тому вимагає свого подальшого дослідження. У ХІХ ст. територія Сокальського повіту охоплювала частину сіл Радехівського району, села, які зараз на території Польщі, і територію Сокальського району до 2020 року»[3].

І звичаї, і традиції родини завжди пов'язані із циклами життя людини: народження, весілля і смерть. Ці цикли відбилися на традиціях, обрядах мешканців Сокальського повіту.

І.Уродини і хрестини

Відвідини новонародженого відбуваються зразу ж після його появи на світ. Породілля готує на стіл, щоб зустріти кровну родину і кумів. Кожен з відвідувачів приносить буханку хліба і грудку цукру, декілька яєць, миску муки, щоб дитина не знала голоду, дають декілька центів на мило. Коли вручають все, що принесли, то говорять такі слова: «На здоров'я, на щастя з тим малим (малою), щоб дочекалися весілля справити». Коли дають гроші, то кажуть: «Синові (дочці) на мило, а мамі на пиво, аби був біленький(ка), всім людям красенький(ка)». Кумів було зазвичай дві пари, але й було таке, що було аж до 15 пар»[4].

Хрестини тривали навіть 2 і 3 дні, якщо це заможні господарі – допоки всі не пригостяться. Після трьох тижнів від хрестин їде мати з дитиною в товаристві баби до церкви до виводу. Після цього, жінки в хаті миють руки у тій воді, в яку мати дитини кладе декілька дрібних монет для «баби».

В інших селах повіту Сокальського справляють на другий день «похрестини», на які запрошують тільки кумів. Гостина триває 2-3 години. На хрестинах співають пісні про народження сина, про гостину на хрестинах, про подарунки бабусі внукам («торба квітів барвінку і калини»)»[3, 4].

II. Весілля. Одруження. У XIX ст. різні випадки щодо одруження: прийняття невістки (зятя) в дім («пристали на її (його) ґрунт»); відокремлене господарство у заможних родинах; одруження за різницею у віці – дівчину 14 років повинен допильнувати, щоб скінчила науку; інколи вдова 50-літня заграчає на одруження понад 8 моргів поля»[4]. Обряди весільні починаються із зальотів – залицання сватів (старші господарі); далі заручини (родини наречених запрошують наречених і частують їх), а наречений (молодий) йде з подарунками і музиками до дому молодої. Бере з собою дві хлібини і дві пляшки горілки, обв'язані барвінком. Коли молодий йде з хати молодої, то молода на знак згоди дає дві пляшки горілки і нареченому, а сватам ще й по хустині, а дружбі полотна. Саме весілля триває три дні. Шлюб беруть в неділю, а весілля розпочинається зазвичай у суботу. В час, коли молоді просять благословення, то усі сходяться до дому молодої і молодого на випікання хліба весільного – коровай. Печуть мамі коровай, так званні «гуски», які роздають на подарунки. Жінок, які готують весільні хліби, називають коровайниці. Кожна приносить миску муки, 2-3 штуки яєць і складають родичам вітання: «Дай Боже щастя, здоров'я, в добрий час зачати, а в ліпший закінчити». Коли молоді приходять з обходу з благословенства, тоді починається «розплетення коси». Молода сідає на подушку, і розплетення коси починає дружба, він вкладає срібну монету, так само роблять усі

члени родини молодії. Тоді несуть ті гроші до молодого, щоб він ще додав. А молода стоїть вже завітчана барвінком. Перед шлюбом зранку молоді сповідаються. А тоді на обід їдуть до молодого, якщо молодий йде на ґрунт молодії. У кожному селі відрізняється обряд розплетення коси та приготування весільного хліба [3,4].

III. Похорони

Випадки наглої смерті серед мешканців досить рідко зустрічались. Але, якщо хвороба розбивала життя людини, то не завжди звертались вчасно до лікаря, бо до нього треба їхати до міста, тому досить часто лікар приїжджав запізно. Люди помирали, але завжди сміливо дивилися у вічі смерті із словами: «Прийшов час – треба вмирати». Матеріал на трумно готував кожен господар. Але, якщо помирають молоді, то вбирають його як до шлюбу: кладуть барвінок, червоною стрічкою (гарасувка) під шиєю і під руками зав'язано; печуть коровай. Чин похорону здійснюється на третій день по смерті. Далі після похорону відбуваються поминки. Після цього усі розходяться, а в хаті залишається бабуся на усю ніч, щоб померлого не впустити до хати.

IV Святкування і обрядодійства відбувались за церковним календарем.

1. Починався рік із Різдва Христового. До Різдва є період посту. У деяких населених пунктах побутує звичай – гуртування старших дівчат і співи колядок до пізньої ночі. На Святий Вечір або «коляда» не є таким урочистим днем, тільки господині готують пісню вечерю. Є ще традиція готувати сніп, зв'язаний з різного збіжжя. Сніп готують по-різному у різних місцевостях Сокальщини: в Тартакові вносять два снопи - житній і пшеничний; солома на підлозі - дідух в Боб'ятині; сніп збіжжя «дід» в Опільську, сіно «баба» в Смиківі. З першою зіркою на небі сідають до вечері. Віншують кожному члену родини під час поділу проскурки (кругла булка з пшеничної муки). Вечерю починає господар із ворожіння на врожай: бере ложку куті і кидає – скільки зерен, скільки кіп пшениці на своєму полі. Кутю лишають у макітрі до наступного дня, щоб духи померлих прийшли на «кутю». Перший і другий день Різдва проходять як неділя тижня: перший день називають – «Богородиця». У ці дні ходять з колядками по хатах. Наступним святом є Новий Рік. В останній день старого року ходять під вікнами «когутами», співають коротенькі пісні. Наприклад: «А в п'єці ясно, На столі красно, Хліб, як рожа, Господиня гожа» (Опільсько)»[4].

2. Святий Йордань.

18 січня припадає Богоявлення Господнє (за польською традицією «Трьох Святих»). Народна назва «Йорданські свята». Йордань вважається святковим днем, готується вечеря на переддень свята, так як на Різдво.

Перед вечерею, господар ходить і кропить свяченою водою своє господарство. До цього обряду ще входить випікання дев'яти пляцків з хрестами із пшеничної муки. Пляцки розрізають, і при кожному окропленні господар з'їдає один окраєць. Та церемонія охороняє від голоду, вогню і війни. У Сокалі малювали хрестики як знак охорони. У деяких селах (Глухів, Тартаків) дівчата плетуть хрестики зі соломи і прикріплюють до шибок вікон. Вечеря на Йордань називається «щедрий» або «багатий» вечір. Дівчата ходять щедрувати:

Чи є, чи є

Господар дома?.

Щедрий вечір, господар дома

Щедрівками закінчується це свято.

3. Колодка. Це один із давніх народних звичаїв, який проходить в останній тиждень перед постом, в понеділок, після «сиропусної неділі». Організацією свята займаються жінки: готують різні страви, особливо м'ясні. Це свято триває 2-3 дні. Прив'язують колодку парубкові, який довго приглядається до дівчат, наказували з нею скакати, танцювати. Відкупитись від колодки можна було горілкою. У деяких селах було ще один звичай, схожий на «колодку» - «Полоскозуби», коли тільки чоловіки полоскали зуби у сиропусну неділю»[3, 4].

3. Великодні свята

Після «Колодія», «Полоскозубах» починався 40-денний піст. Постять усі від десятилітнього віку. Їли усе пісне, мастили страви тільки конопляною олією в неділю. Не дотримуватись посту вважалося великим гріхом. Великодній тиждень був важливою традицією мешканців повіту. У Великодній тиждень готувалися до Великодня: білили хати, священники посвячували муку і яйця, які призначалися для великодньої випічки. У П'ятницю Великодню господині пекли паски з питльованої пшеничної муки. До тіста додавали різні добавки: шафран, імбир, цинамон. Готували багато писанок: 20-30 штук»[3, 4]. У Велику суботу палили вогні усю ніч біля церкви. Щоб розпалити вогонь, то з подвір'я могли потягнути усі дерев'яні речі: драбини, ворота. Звичай посвячувати паску, яйця, хрін, масло, сир, сіль побутував у всьому повіті. Після посвячення кожен старався швидко прибігти додому, щоб «якнайшвидше віджнивувати». Господар кожному роздавав писанку, яку треба було з'їсти із лущинням, бо усе було посвячене. Тоді складали кожному віншування із скибками яйця: «Аби далі пожити і бути здоровим». «Обливаний» Понеділок відзначався не у всіх селах повіту, але там, де його проводили, то хлопці обливали дівчат. Хоча дівчина могла відкупитися писанкою»[3, 4].

Період Великодніх свят вирізняється з-поміж усіх церковних календарних свят великою кількістю звичаїв та обрядів. Звичай оздоблювати писанки – це найвеличніший з усіх. Писанкою називають розписане яйце. Є різні розписи: рисунком білим на тлі жовтому, червоному, зеленому; рисунком білим і червоним на чорному і жовтому; рисунком білим, жовтим, червоним на тлі чорному і трибарвному (темно-жовтий, зелений, вишневий). Інші барви використовували рідко, це були основні барви, в яких малювали писанки»[1]. Писанки розписують у Великодній тиждень. Використовували барвники хімічні і натуральні (з кори молодого цибулі; трави жита, пшениці, кори бузку) »[3,4].

Писали кісткою(тоненький патичок 5-6 см., на ньому тоненька бляшка, зігнута в рурку трубочку, щоб там міг затриматися віск).

Писанка має символічне значення: вона мала нагадати воскресіння Христа. Так в Сокалі про звичай фарбувати яйце – це символ віри і віри у пам'ять про чудо – Воскресіння Христа – нагадає легенда про з «мертвовсталого» Ісуса Христа: коли одна невіста почула про звістку Воскресіння Христа і не повірила почутому і сказала, що не вірить тому, як тому, що яйця, які несе в білій хустині є червоними. Як тільки це промовила, то яйця почервоніли. Таким чином заставили повірити про Воскресіння Христа. Тому у Сокалі фарбують яйця у червоний колір. У інших селах повіту писанки є символом радості»[4].

Писанки кладуть як подяку за «мированя». Також писанки несуть хресним із словами: «Тато і мама, і похресники прислали вам «великодниці». Хресні родичі теж мають обов'язок – прислати писанки похресникам.

Ще один звичай Великодній – це забави біля церкви: кривий танець, Воротар, Зельман, Коструб, Бабка, Явір, Дубрівка та пісні співають – «гаїлки» або «гагілки» [3, 4].

4.Бабин празник або «Проводи»

Цей обряд проходить в кінці тижня після Великодня – Проводи присвячені пам'яті померлих. До церкви сходяться тільки жінки заміжні, з собою приносять три книші (хліби) і білих яєць стільки, скільки – дітей. Ці писанки, яйця, книші призначені для священника. Також приносять вони зі собою сир, масло, ковбасу, яйця, і бавляться біля церкви «за душі померлих»: «Повсихали круті верби, повсихали груші, тепер ми сі погуляймо за померлих душі»[4].

5.Вігілія св. Андрія – це свято старших дівчат 11 грудня, в інших селах повіту 29 листопада. У цей день, вечором дівчата під наглядом старших жінок ворожать: на життя своє, на долю «Доле, доле, іди кашу їсти, скажи, що масш повісти!» Проводили різні ворожіння: на собаках, рахування кіл, виливання воску.

6.Дожинки

Головним у цьому обряді – складання пшеничних і житніх вінків - як підсумок закінчення жнив. Проводиться «толока». Толока – забава для жінок. Вона проводиться з музикою, танцями і гостиною. Обжинковий вінок – це основний атрибут обряду. Його несе дівчина господарям, на чийх полях збирали врожай. Обряд супроводжується піснями, віншуваннями (господарям, жінкам). Побутували певні звичаї тільки у деяких селах повіту – Бараніх Перетоках було свято Купала (24 червня) [3, 4].

Отже, у XIX ст. у Сокальському повіті, традиції, звичаї та обряди відповідали циклам життя людини та церковному календарю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичай нашого народу : етногр. нарис : [у 2 т.] / О. Воропай. - Київ: Мале видавничче підприємство «Оберіг», 1991.Т. 1. 449с.
- 2.Килимник Степан. Український рік у народніх звичаях в історичному освітленні. 5 томів Вінніпег, Торонто, 1957-1964. – бібліографія. Том II. – Весняний цикл.1959. 254 с URL [https:// diasporiana. org.ua /wp-content/uploads/books/8729/ file.pdf](https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8729/file.pdf)
- 3.Sokalski Bronisław. Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. Lwów : Drukarnia Ludowa, 1899. XVI, 496 s., [1] k. tabl. : il. ; 24 cm.URL <https://polona.pl / item/ powiat-sokalski-pod-wzgle-dem-geograficznym-etnograficznym-historycznym-i-ekonomicznym, МТс3NTMz Nw /121 /#info:metadata>

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

- 4.Записано автором від Петришин Софії 1932 р. н. в м. Сокаль 24.01. 2021 р.

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ У РІДНОМУ СЕЛІ ТЯГЛІВ. КОРОВАЙНИЦІ

Ващишин Христина, учениця 9 класу Белзького ОЗЗСО І-ІІІ ступенів

Керівник: Богун В. Р., вчитель історії Белзького ОЗЗСО І-ІІІ ступенів

Весільна обрядовість – один із найстійкіших і найскладніших компонентів традиційно-побутової та духовної культури. Це яскравий показник етнічної ідентичності. Українське весілля і підготовка до нього – це багатогранна народна творчість, що розкриває нашу українську душу.

Актуальність дослідження обумовлюється інтересом до своїх духовних джерел і традиційної спадщини: збереження та розвиток традиційних свят, обрядів, фольклору.

Мета дослідження – розкрити суть одного з обрядів українського весілля – коровайниці. Завдання дослідження: На основі свідчень старожилів вивчити обряд коровайниці, що відбувався у нашому селі Тяглів, Белзького ТО, Червоноградського району. Коровайниці – один з найпоширеніших весільних обрядів, який символізував освячення громадою новоствореної родини. Українці пекли багато видів весільного хліба, кожен з яких виконував специфічну обрядову функцію.

За нашим Тяглівським звичаєм випікання весільного короваю проходило в четвер перед весіллям. Випікали коровай у домі молодої із дотриманням спеціальних ритуалів. По тому який виходив коровай передбачали долю нової сім'ї, отож за звичаєм ліпили і місили коровай жінки які жили у злагоді і любові у першому шлюбі. Коровайниці робили все разом: місили тісто, виліплювали оздобу, обмивали руки. Вдало спечений коровай символізував вдале подружжя, тріснутий віщував розлучення, а покручений — злу долю. Тому коровайниці «улещували» коровай приказками та піснями. Коровай був окрасою весільного столу як

символ достатку й щастя, а наприкінці весілля його розподіляли між усіма присутніми.

Випікали коровай урочисто. Коровайниці приходили святково вдягнені, приносили з собою миску борошна, яйця, масло або хлібину. Ця традиція може мала декілька пояснень: взаємодопомога родини та односельчан, обмін дарами між коровайницями та батьками наречених. Крім того, таке об'єднання продуктів від різних господарок мало на меті міцніше скріпити молоду сім'ю”.

Коровайниць запрошували такими словами: «Макітра повна з пирогами, по вінця в глечиках сметани, і добрі з маком паляниці, ходіть до нас на вечорниці. А вечорниці у нас особливі, просимо на коровайниці.»

Жінки, що прийшли у хату, розпочинали діалог з господарями дому:

-Слава Ісусу Христу! На щастя, на радість вам з коровайницями які сьогодні починаєте. Дай вам, Боже, в щасливу годину почати і в щасливу – закінчити». Цей обряд коровайниці супроводжувався також і весільними піснями в яких зичили молодій парі щастя, добробуту, достатку, здоров'я. Традиція випікання весільного хліба – короваю, сягає ще XVII століття. У селі Тяглів цей обряд випікання коровою проходив по-особливому. Кожна старша господиня ще й донині пам'ятає цей обряд, на сьогоднішній день, цей обряд призабувся, не використовується молодим поколінням.

Ми повинні зберегти наші давні обряди, поширювати їх серед молоді. Адже це – наша справжня невигадана історія.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

1.Записано автором від: Остапик О. М., Сидор Г. П. Антонюк С. М, мешканців с.Тяглів

ЛОКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЇВОК НА СОКАЛЬЩИНІ

Дециця Яна, учениця 9 класу, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради.

Керівник: Мусій Світлана Степанівна, Багрій Мирослава Степанівна, вчителі КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області.

Народна культура українців є досить монолітною, а особливо-це її духовно-обрядовий пласт. Весняна обрядовість теж об'єднує українців в одне ціле, так як має однакові традиційні духовні цінності. Але кожен регіон збагачує своїми особливостями традиційні обряди і підкреслює багатство етносу.

Головна мета даної розвідки – систематизувати та проаналізувати зібраний матеріал про весняно-великодні народні звичаї та обряди мешканців Галицької Волині, зокрема, Сокальщини. Матеріали нашого дослідження охоплюють такі населені пункти Сокальщини: Сокаль, Завишень, Переспа, Перетоки, Шарпанці, Ільковичі, Опільсько.

Перші згадки про календарні обряди на території України містять літописи часів Київської Русі. Запис і наукова фіксація українських весняних пісень розпочалася з другої половини XIX. Перші записи весняних пісень на початку XIX ст. зробив Зоріан Доленга-Ходаковський. Записав 1354 пісні з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і Полісся, серед них виділив ігрові веснянки та хороводні.

Сама дефініція «веснянка» має загальне значення, так як включає усі пісні, які виконувалися весною. Як зазначає Володимир Гнатюк: «Веснянку співають в Україні цілу весну, гаївку – лише на Великдень. Не кожен веснянку можна зачислити до гаївок, хоч кожна гаївка є веснянкою»[2]. Дослідження українського весняного обрядового фольклору показали, що виконання весняних пісень у різних місцевостях припадає на різний час. Олекса Воропай звертається до дефініції

«веснянка», яка побутує у Наддніпрянській Україні. Етнограф називає весняні пісні Галичини–гаївки, ягівки або гагілки [1]. Михайло Грушевський весняні пісні називає «веснянками», які співають у день Сорока мучеників (9 березня за ст. ст.) на Київщині. Їх виконують діти, розносячи селом спечених із тіста «жайворонків»[3].

Цінним зібранням весняного обрядового фольклору є праця Павла Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Т.3» [6]. Павло Чубинський зібрав 186 веснянок, серед них виділив веснянки та весняні ігри. Етнограф вказує на часову детермінацію пісень весняного циклу(веснянок), які співали з ранньої весни до Трійці

У розвідці Міхала Броніслава Сокальського «Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym» («Сокальський повіт з точки зору географії, етнографії, історії та економіки» –С.А.) фіксуємо термін «гаївка» і «гагівка» [5, с.218]. Це пісні, які виконують не під час гри, а окремо. Співають їх тільки на Великдень. Наші польові дослідження фіксують термін «гаївка».

Тексти весняної поезії і зібрані матеріали методом інтерв'ювання представили нам обрядовість весняного періоду Сокальського регіону.

Дослідження показали, що весняний календарний цикл Сокальського регіону складається із трьох складових тривалого в часі весняного календарного циклу – довеликодньої, великодньої та післявеликодньої обрядовості [7,8]. У спостереженнях Володимир Гнатюк теж виділяє три складові [2]. Започатковує весняний період довеликодня обрядовість, що починається святом Стрітіння. Її зустрічають дівчата піснями-гаївками. На Сокальщині пісня-гра «Подоланочка». У Сокальському регіоні до останнього часу зберігся звичай на Стрітіння святити в церкві свічки та воду, які мають магічну та лікувальну силу [7,8].

Наступним вагомим передвеликоднім святом є Запусти. Припадає на останню неділю перед Великим постом. В основі цього свята лежить обряд «Колодка», який зустрічається у с.Завишень, Переспі, Лучиці [5, с.218]. Цей обряд бере свій початок із далеких передхристиянських часів і пов'язаний із величанням Ероса-Колодія. Його ритуали пов'язані з ініціюванням дітонародження [2]. Після «сиропусної неділі», з понеділка до середи, тривали забави з частуванням. Починалися забави словами: « О колодка, колодка/ В мене губа солодка/ В кого одна, в мене дві/ Солодкі обидві»[7].

Найбільш шанованим святом у довеликодній обрядовості Сокальського регіону є Вербна неділя. Вербна в українців символізувала

прадерево життя. Доказом цього є широка задекларованість верби у народній творчості, зокрема в обрядових піснях («Дубрівка») [8].

Завершує довеликодню обрядовість Страсний тиждень, який збагачений очисними елементами. Він розпочинається із Чистого четверга. Найпоширенішим обрядодійством у Страсний четвер є відправа в церкві Страстей Христових. Їх слухають із запаленими свічками, які несуть додому і обходять з ними своє обійстя, очищаючи все від нечистої сили. Це обрядодійство характерне для Сокальського регіону, у всіх досліджуваних населених пунктах [8].

Як показали дослідження, Страсна п'ятниця, як номінують цей день, має поминальний характер. Не можна виконувати звичайних буденних робіт (Переспа, Лучиці, Сокаль, Завишень). У Великодню суботу у деяких селах (Перетоки) палять передвеликодні вогні, молодь «бавиться», а старші господарі розказують різні оповіді [7,8]. Ця традиція не збереглася до сьогодні. Більшість дослідників вважає, що передвеликодні вогні мали очисний характер і слугували своєрідним благословенням новолітнього весняного сонця.

Також у Великодню суботу в досліджуваній місцевості закріпилася традиція готувати крашанки (або великодниці). Крашанки фарбували у червоний, вишневий, жовтий, сливовий кольори. Останнім часом Великдень у Сокальського регіону зосереджений у церковному всеношному та воскресному обрядодійстві [7].

Традиційна великодня обрядовість розпочинається із споживання посвяченої великодньої їжі, яке завжди проходить із дотриманням як дохристиянської, так і християнської ритуалістики. За столом сидять по старшинству і першими споживають свячене яйце та паску, вітаючись «Христос воскрес!». У селі Тартаків Господар кладе на застелений стіл плетений кошик із посвяченою паскою. Тоді ставить свічку і споживають яйця із шкарлупами «щоб не збивати пальців» [5]. В Ільковичах за три тижні до Великодня збираються вечорами і співають «веснянки»: «Явір» і «Коструб». Громада збиралася і палила передвеликодні вогні [5].

Після великоднього розговіння молодь бавиться на церковному подвір'ї. У деяких місцевостях священики не давали дозволу на ігри біля церкви [8].

Забави хлопців не представляли нічого цікавого. Хлопці три дні били у церковні дзвони. Серед хлопців найпоширенішими були «Цокання писанок», скочування писанки з горбочка. Якщо писанка об писанку поб'ються, тоді, той, хто побив, забирає свою і чужу, вже побиту. «Цокання писанок» мали магічну функцію – пробудження землі від зимової сплячки. Бавляться «в сліпака» у селі Спасів. Один із хлопців

закриває очі і наставляє долоню, якщо вгадає, хто його штурхнув, тоді, міняються ролями. У селі Спасів ігри бавляться не тільки хлопці, а й старші господарі. Гра називається «Куля» [5]. Кидать дерев'яну кулю, якщо вона вискочить з рук, хто зловить її, той далі підбиває. У селі Перетоки хлопці влаштовують свої забави: марширування в колі роями із подвійним шеренгами. У Сокалі і с. Перетоки хлопці грають у гру «Вежа», або «Костелик». Два хлопці беруться за руки, а інші двоє стають їм на руки. Так вони ходять кругом церкви»[5].

Націкавішими були ігри дівчат: «Кривий танець», «Воротар», «Зельман», «Коструб», «Бабка», «Дубрівка», «Впустіть нас через міст, яворові люди» (схожа на «Воротар»), «Жучок», «Подоляночка», «Котика і Мишки» [5, 7, 8]. Окрім забав, дівчата співають пісні, сидячи гуртом або в колі. Пісні співають окремо від ігор, не під час гри. Ці пісні, як фіксує розвідка Броніслава Сокальського, мають назви – «гаївка» або «гагівка». Але збереглася тільки дефініція «гаївка». Дослідження показали, що гаївки співали тільки на подвір'ї церкви [5, 8]. Але у деяких селах, де священик не дозволяв робити забав біля церкви, йшли на вигін, де випасали худобу (Лучиці). Гаївки співали і водили хороводи тільки на Великдень. Найбільш поширений у досліджуваному регіоні круговий та зигзагоподібний типи гаївок[5, 7, 8].

Другий день Великодніх свят у Сокальському регіоні називається Обливанням – від ранкового обливання дівчат холодною криничною водою[15, 26]. Цей обряд так описують респонденти: « Дівчат витягують з хати і тягнуть до студні. Ті ніби пручаються. Щоб не облили водою, дівчата викуповуються писанкою». В перший четвер після Великодня мешканці повіту в давніший період святкували Панський Великдень. Немає свята, але святкують і не працюють: «З мертвих встане Панство». Із усіх складових Юрієвого свята у Сокальському регіоні найбільше зберігся обряд першого вигону худоби на пасовище і обходини поля. При цьому співали дівчата обрядову пісню, «Соловейко-пташку», яку супроводжували діями[5, 8].

Гаївкою «Кривий танець» у більшості місцевості розпочинався гаївковий обряд. У деяких селах відкривався гаївками «Посаджу я грушечку. Гай буде, гай», а в пізніший період – християнізованим сюжетом «Пречиста Діво, як сина гляділа» (про воскресіння Христове).

Після традиційної початкової гаївки слідує гаївки, що базуються переважно на міфологічних сюжетах: «Жучок», «Коструб», «Воротар», «Подоляночка», «Зельман», «Дубрівка», «Явір», «Бабка». Гаївки на Сокальщині мають дві жанрові форми: гаївка-пісня і гаївка-драма (драматизовані містерії-акти). Тематика переважає: хвальна, алегорично-

магічна, любовно-еротична, релігійна. «Воротар», «Впусти нас через той міст, Яворові люди» –це хвальні гаївки. У цих гаївках ворота, міст–це таємничі символи і містичні –істоти-яворові люди. Гаївки алегорично-магічного змісту: «Жучок»(с.Лучиці), «Подольночка» (м. Сокаль, с. Перетоки), «Посаджу я грушочку, грушочку у темнім полю». Мотив оживання природи і родчості. Любовно-еротична тематика: 1. гаївки-пісні «Душко, чернушко», «Станьте, не лежіте, город городіте», «На кладочці стояла рум'яне личко вмивала», «Сваню, сваню, сванюненко», «Дівочий празник», «Ой зацвіли фіялоньки в неділю», «Бура соснонька горіла, горіла», «Ходи сваню, ходи! Ходь душко, ходь», Явір(«Ой ніхто там не бував, где ся явір розвивав») та 2. гаївки-драми: «Кривий танець», «Дубрівка («А я молоденька стиха іду...»), «Зельман»(с. Ільковичі)), «Бабка», «Коструб». Основним домінуючим мотивом-еротичний, бажання одружитися. Глибоким ліризмом, сентиментальність у гаївках-піснях, зафіксованих у Переспі, Опільському, Ільковичах, Завишні: «На кладочці стояла, рум'яне личко вмивала», «Ой зацвіли фіялоньки в неділю», «Бура соснонька горіла, горіла», Явір(«Ой ніхто там не бував, где ся явір розвивав»). Жартівлив сюжети характерні для «Душко, чернушко», «Станьте, не лежіте, город городіте», «Сваню, сваню, сванюненко», «Дівочий празник», «Ходи сваню, ходи! Ходь душко, ходь», та гаївки-драми: «Кривий танець», «Дубрівка («А я молоденька стиха іду...»), «Зельман»(с. Ільковичі)), «Бабка».

Гаївки у Сокальському регіоні співали тільки на Великдень. А от гаївки-ігри супроводжували усі весняні обрядодійства.

Таким чином, наявність певних типів календарно-обрядових пісень у сучасних фіксаціях та записах минулого свідчать про ступінь активності побутування тих чи інших календарних обрядів Галицької Волині, є їхнім побіжним індикатором.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис : [у 2 т.] / О. Воропай. Київ: Мале видавничче підприємство «Оберіг», 1991.Т. 1 449с.
- 2.Гнатюк Володимир. Вибрані статті про народну творчість/ Записки наукового товариства ім. Шевченка т. 201, філологічна секція. Нью Йорк.1981. 288с.URL <https://diasporiana.org.ua/folklor/10632-gnatyuk-v-vibrani-statti-pro-narodnu-tvorchist/>
- 3.Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 1 . / У поряд. В. В. Яременко; Авт. передм. П. П. Кононенко; Приміт. Л. Ф. Дунаєвської. К.: Либідь, 1993. 392 с

4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1982. Т. 1: А- Г / Укл.: Р. В. Болдирев та ін. 1982. 632 с.
5. Sokalski Bronisław. Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. Lwów : Drukarnia Ludowa, 1899. XVI, 496 s., [1] k. tabl. : il. ; 24 cm. URL [https://polona.pl / item/ powiat-sokalski-pod-wzgle-dem-geograficznym-etnograficznym-historycznym-i-ekonomicznym, MТс3NTMz Nw /121 /#info:metadata](https://polona.pl/item/powiat-sokalski-pod-wzgle-dem-geograficznym-etnograficznym-historycznym-i-ekonomicznym, MТс3NTMz Nw /121/#info:metadata)
6. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряжённой Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. СПб., 1872. – Т. 3., с.1 URL <https://archive.org/details/chubynsky3/page/n11/mode/2up>

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

7. Записано автором від *Ковалько Теклі Іванівни* 1939 р. н. в с. Шарпанці, Сокальська ОТГ, Львівська область 24.01.2021 р.
8. Записано автором від *Петришин Софії* 1932 р. н. в м. Сокаль 24.01. 2021 р.

УКРАЇНСЬКІ ВЕЧОРНИЦІ В СУЧАСНОМУ ПОБУТУВАННІ НА СОКАЛЬЩИНІ

Дзядик Олена, учениця 11 класу, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради.

Керівник: Кровіцька Лариса Ярославівна, вчитель КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області.

Календарно-побутові обряди українців є феноменальним явищем. Вони набувають актуальності у процесі відродження традицій українського народу. Осмислення традиційної культури українців на Сокальщині дає нам величезну інформацію про історію, звичаї, світоглядні уявлення народу. Особливий інтерес становить народна культура українців. Зокрема, важливе наукове значення мають календарні свята та обряди, які увібрали в себе основні риси соціального життя, позначені впливом інших слов'янських народів даного регіону. Вечірні зібрання молоді в різних місцевостях називалися: вечорниці, вечурки, супрядки, музики. На Сокальщині побутувала назва – «вечорниці». На вечорницях дівчата працювали (пряли, шили, вишивали), а хлопці розважали дівчат, влаштовували різноманітні ігри, співали, танцювали, розповідали всілякі небилиці й заважали дівчатам працювати.

Головна мета даної розвідки – систематизувати та проаналізувати зібраний матеріал про Андріївські вечорниці в сучасному побутуванні.

Такі веселощі і розваги на Андріївські вечорниці припадали на час Пилипівського посту і, отже, ніякою мірою не відповідали нормам християнської моралі. Спроби духовенства подолати цю народну позацерковну традицію, не дали бажаних наслідків[1]. Традиційні українські вечорниці та пов'язані з ними свята зимового календаря Катерини та Андрія пройшли трансформацію і набули нових рис, особливо сьогодні. Сьогодні – важкий час: час війни, час тривоги та переживань, нам не до веселощів і розваг. Ми всі чекаємо Перемоги, тому і Андріївські вечорниці у 2023 році на Сокальщині теж відображають прагнення українців – перемога у російсько-українській війні. Андріївські вечорниці у 2023 році не змінили своєї дати, але зазнали трансформації відповідно до подій.

Ввечері, 12 грудня молодь зібралася на вечорниці і теж прилаштувалась до усіляких дійств – ворожіння, забав і співів, але вони набули нового звучання. Ведучі свята про це наголошують:

Вже свято наближається Андрія
І щось так радісно в душі співа,
Так хочеться, щоби збулася мрія,
Яка в душі постійно ожива.
Так хочеться кінця війни діждатись
І голосити звістку отаку:
Всю Україну запросить на вечорниці
З дівчатами з'єднатись у танку .
Усі сини біжать на вечорниці
І душі золоті закутані в вінку.
Усі щасливі, радо веселяться
І бурний сміх розбудить всіх із сну

Уже дівчата кораваї місяць
Та ліплять калитоньку, як завжди
На добру долю навкруги ворожать,
Для себе й України назавжди.
Пройшло століття — все довкіл змінилось[5].
Хоч для історії і вік — не час,
Що є тепер, ті люди пережили.
Та сьогодні всі вражає й нас.

Бо кожен день веде до Перемоги,
Нові дарує мрії й відкриття,
Захоплення і диво для людини.
Таке у нас сьогоднішнє життя.
Та ми в минуле прагнем повернути,
Коли прапрадіди ось тут жили.
І пригадати нині призабуте:
Які вони традиції несли,

Які були в них звичаї і жарти,
Пісні і думи, прагнення мети...
Минуле забувати нам не варто,
Щоб у майбутнє праведно іти.

Господиня теж у вітальному слові наголошує про незвичайність проведення вечорниць: «Наша Україна. Золота, чарівна сторона. Земля уквітчана квітами, зеленню. У нас здавна є традиція така: воду брати з чистої криниці, муку – з зрої пшениці; руками добрими замісити і гостей на свято запросити. Сумне наше свято дівчаточка без хлопців, наших Захисників» [5].

Звучать пісні, які суголосні настроям: «Виряджала сина мати», «Україна переможе», «Заспіваймо пісню за Україну». Співають і традиційних пісень: ліричних, жартівливих: Пісня «Ой там на товчку на базарі», «Ой на Андрія гадали дівки», «Ой, гоп, дини-дини», «Що на нашій вулиці», «Варенички мої», «Добрий вечір, дівчино, куди йдеш?», «У вечір на Андрія» [5].

Загадки, як завжди на вечорницях, підкреслюють кмітливість: «Не дід, а з бородою, не бик, а з рогами, не корова, а доїться?» (Коза); Стоїть півень над водою з червоною бородою?(Калина); «Біле, як сорочка, пухнасте, як квочка?». На вечорницях, відповідно до умов сьогодення, хлопців не так багато, а присутні ті, хто прийшов у відпустку(на ротацію): «А чи чули ви, що наші хлопці у відпустку повернулись? – З війни...». Але все ж таки присутні і жартівливі приповідки у формі діалогу між дівчиною і хлопцем:

Дівчина: Ішов Гриць з вечорниць вночі слободою,
Сидить сова на воротах, крутить головою.

Дівчина: Він сердега, як побачив, та через городи,
Заплутався в буряні та й наробив шкоди.

Хлопець: У Сокалі густо хати, вітер не повіє,
Сама мати ложки мис, бо дочка не вміє.

Дівчина: Ішов Гриць з вечорниць темньої ночі,
Сидить гуска над водою – вирячила очі.

Дівчина: Він до неї гиля-гиля – вона й полетіла,
Коли б не втік осокою, була б Гриця з'їла.

Хлопець: Ой, якби козу я мав,
Я би не журився, я би козу подоїв,
Молока напився.

Дівчина: Посилала мене мати заганяти гусака,
А я вийшла за ворота і давай гопака.

Хлопець: Ой, чоботи ви мої, носи вистрочені,
Не хотіли ви ходити, самі вискочили.

Дівчина: Гармоніст, гармоніст, він цибулю дуже їсть,
Як по вулиці іде, то кричить: «Цибуля де?» [5].

Найдивовижніші оповідки розповідали старші парубки, вставляючи поміж тим всілякі жарти й небилиці (побрехеньки), щоб наймолодші дівчата не заспали, адже треба було дочекатися ночі, щоб наворожити собі свою доленьку. На Сокальщині жартівливі приповідки присутні впродовж вечорниць у формі діалогу між хлопцем і дівчиною:

1 ПАРА:- Але ж ти, Петро, дуренький!

- Зате я високий!

- І, напевно, ще й сліпий!

- Зате кароокий !

- Я з тобою не танцюю, а лишень - но мучує!

- Танцювати не навчився, зате довго кручує!

2 ПАРА :

- Я хотів би, Ксеню, мати жінку з докторів:

вона мене лікувала, скільки б не хворів.

- Ну а в мене інша думка – попадею стати

Скільки раз я не грішила

Мусів сповідати.

3 ПАРА: Полюбила коваля – така моя доля,

Я думала кучерявий – в нього ж нема чуба.

По дорозі жук-жук, по дорозі чорний,

Подивися, дівчинонько, який я моторний[5].

В різних куточках України готували різні страви, однак вареники в згадках зустрічаються найчастіше. На Сокальщині теж основною стравою є вареники, виконують пісню «Ой, мій милий вареничків хоче». До столу на вареники запрошує господаря:

Милі гості, просим всістись,

Вареники будем їсти,

Вареники непогані,

Вареники у сметані,

Варенички дуже ситні,

Білолиці, круглолиці,

Із відбірної пшениці.

Лиш вареника ви з'їли,

Не сидіть отак без діла -

Пісню гарну заспівайте,

Чергу далі передайте (м.Сокаль)

Традиційні андріївські вечорниці починалися з веселого дійства – кусання калити. Калита – це великий солодкий корж із білого борошна, що символізує новонароджене Сонце[3]. На Сокальщині корж має назву: «калета» або «галета». До випікання калити долучалися всі дівчата.

Замісивши окремо свій шматок тіста, вони клали їх до спільної діжі й домішували разом, причому зберігаючи певну почерговість – від найстаршої дівки до наймолодшої. Корж робили великий (35-40 см у діаметрі), переважно округлий, з діркою посередині[2]. На Сокальщині не обходилося і без головного ритуалу Андрієвих вечорниць – кусання калити. Для цього корж підвішували на червоному поясі чи гарній стрічці (теж червоній) за дірку, що була посеред коржа чи збоку, дуже високо або на відстані людського зросту так, щоб можна було схопити зубами. Калита під стелею, за віруваннями наших предків, символізувала сонце і бога-предка, бога шлюбу; мак у коржі – символ зірок в небі, дітей Сонця, а ще багатства та достатку, що його творить і подає Сонце-Дажбог[4]. Обряд із калитою проходить під традиційні пісні:

Дівчата: - А калити у нас не має!

Хлопці: Ви казали на неділі
Святкуватимем Андрія,
А тепер такі діла,
Калити у вас нема.

Приспів:

Ой, ви нас підманули
Ой, ви нас підвели
Чом же дорогі дівчата
Калити ви не спекли?
Ще казали ви мені,
Щоб приїхав на коні
На коні верхи скакати,
Калиту легше кусати!

Приспів:...

Дівчата: - А де ж ваш кінь?

Хлопці: - У вівсі. Щоб повиходили заміж усі!

Дівчата: - Ой спекли ми Калиту
З медом, маком, не просту.
Жаль нема у вас коня
Ось вам хлопці кочерга!

(дівчата дають кочергу хлопцям)

Приспів:

Ми ж вас не підманули,
Ми ж вас не підвели,
Ми ж для вас наші хлоп'ята
Калиту яку спекли.

Побажання хлопців теж відповідають тематиці сьогодення – російсько-українській війні:

Не можемо ми втратити Донбас,
Подібний план не має спрацювати.
Бо не за це солдати йдуть вмирати,
А щоб державність врятувати в нас.
Не можемо ми втратити Донецьк,
Він, як і Крим- частина України,
Із нею в важкі й радісні години,
Він Січових Стрільців давав в свій час.
Не можемо Луганськ віддати теж:
Частина України – це на сході
Там українці-мирні і привітні,
Які завжди нам стануть у пригоді[5].

Отже, фольклор сучасного періоду є частиною алгоритму поєднання минулого із сучасним, тим міцним незримим стрижнем, довкола якого в усі часи гуртувалися все нові покоління українських звияжців для протистояння ворожим намаганням втрутитися в політичну ситуацію чи духовнокультурний простір. Саме в такі періоди «трагічної історії», який маємо й сьогодні, з особливою силою проявляється креативна потуга народу, по суті колективного автора, свідомість якого є унікальною системою інтерпретації історії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис : [у 2 т.] / О. Воропай. Київ: Мале видавниче підприємство «Оберіг», 1991.Т. 1. 449 с.
 2. Закальська Я. Народна сміхова культура як елемент мілітарного фольклору. Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі: Збірник наукових матеріалів конференції (Бердянськ, 28-29 вересня 2017 року). Бердянськ, 2017. С.49-51.
 3. Круковська В.І. Андріївські вечорниці: [Традиції святкування святого Андрія, Андріївських вечорниць]. Л.: Євросвіт, 2001. 52 с.
 4. Смоляк П.О. Зимові обрядовість Західного Поділля: давні традиції і сучасний стан. / П. О. Смоляк // Народознавчі зошити. Двомісячник Інституту народознавства НАН України. Зошит 1-2 (61-62). Січень-квітень. Львів, 2008.25с.
- НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:
5.Записано автором сценарій Андріївських вечорниць в м.Сокаль, Сокальська ОТГ, Львівська область 12.12.2022 р.

СЛОВО – ЖИВЕ (Діалектизми та прислів'я села Синьків)

Крещук Марія, учениця 10 класу Синьківського НВК Радехівської міської ради

Керівник: Крещук Марія Василівна, вчитель Синьківського НВК Радехівської міської ради Львівської області.

Діалектизми як лексична група знаходяться тепер в особливих умовах. З розвитком культурного та освітнього рівня наших людей, із зростанням інформації, яку одержує людина, з виникненням нових засобів мовного спілкування відбувається інтенсивне поширення літературної мови. Разом з тим відбувається і процес виходу діалектизмів із активного словника сучасної мови. Проте до сьогоднішнього дня наші земляки користуються у побуті барвистим, самобутнім словом, що сягає своїм корінням глибини тисячоліть і звісно, це здебільшого старші люди. Адже молодь залишає село і, звичайно, помалу забуває галицькі перлини.

Часто виникає питання: як зрозуміти смисл та чи потрібні діалектизми взагалі? Ми не розуміємо тих, які обурюються з кожного незнамого чи незрозумілого слова, «замість того, щоб радіти: ще одну мовну барву вловив, ще одне слово збагнув - знатиму! Це йде від глухоти до слова, до магії його звучання, до його виражальної енергії».

Ми поставили собі за мету створити своєрідний словничок наших сільських діалектів, в якому, крім визначень, подати також і приклад вживання слова в усному мовленні, щоб точніше передати його місцевий колорит. Під час збору цього матеріалу зрозуміли, що наша робота буде неповною, адже не може бути виокремлена від слова-словечка, що мудро пов'язане у прислів'ї, у приповідці, у приказці» Так з'явилася збірка «Приповідки нашого села». Ми не творці диво-перлин, що є у цій збірці, але пошанувачі того, як ці намистини влучно тлумачать наше буденне життя. Ос деякі пояснення слів із словника «Слова-словечка (словничок діалектизмів)»: Бєбихи1- нутрощі тварин; бєбихи викинь на гній

Бєбихи2 - будь-які розкидані речі; позбирай свої бєбихи

Бєз1 - куц чи квіти бужку; так пахни бєз, шо но

Бєз2 - через; іди бєз город.

Так склалося, що на формування української мови мали вплив інші мови, бо Галичина перебувала під Польщею, Австрією, Росією, тому

надибуємо багато польських, німецьких, а зараз і російських слів. Цікаво було знаходити загублене значення слів. Так ще до тепер в нас у розмові побутує такий фразеологізм «нех тебе шляк трапи». Виявляється, «шляк» з німецької *schlag* - удар, постріл. Маленькими ми часто чули від мам, бабусь «ой ти, офермо ти якась» (оферма - емоц. - нечупара), що від нас хотіли ми знати, але значення слова «оферма» (погано вишколений вояк у австрійській армії) знайшли лише тепер за допомогою книги І.Франка «Галицько - Руські народні приповідки». «Як в гамарні», - кажуть у нас у селі, виявляється гамарнями називали цехи, де працювали із залізом, тому цей вислів і вживають, коли хочуть розказати про якийсь шум, клопіт, гризоту. Багато слів прийшли до нас із польської: «варги» - губи, у польській - *wargi*; «шарга» - сильний вітер, у польській - *szarga*; в нас залишились слова - путня, цирата, теньгий, файно, ксьондз та ін.

Серед особливостей місцевого усного мовлення хочемо відмітити:

- чітке наближення є до и (добри, він пиши),
- вживання дієслова без суфікса -ть (живот, він ходи),
- нам вдалося мало записати слів на голосний, бо більшість їх мовці вимовляють з приголосним (голувок, гонучі, їден);
- звук р перед я вимовляється твердо (радно, бураки);
- часто трапляється тверда вимова перед і на початку слова (тільки, лілея)
- назви десятків вимовляються із частиною -йціть -(дванайціть, сімнайціть)
- мало слів на щ, більшість вимовляються із звуком ш (шось, ше, шо, шоби)
- зустрічається вживання двоїни іменників (дві ведрі, дві шафі)

- ще до тепер для позначення майбутнього часу користуються поєднанням майбутнього та минулого часу (буду писав)
- лише старші люди користуються давньою формою вираження минулої дії -давньо-минулим часом (був розбив)
- найбільш вживаними словами у фразеологічних зворотах є слова

Бог, робити, робота, голова, біда.

Розуміємо, що ця робота не може бути завершена, адже слово - живе і розвивається. Ця робота спонукає нас прислухатися, записувати і вчитися мудрого слова і далі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. У 3-х томах. Львівський національний університет імені Івана Франка. 2006 р.
2. Прасол О.М. Галицько-руські народні приповідки в тлумаченні Івана Франка як джерело фіксації полонізмів / О. М. Прасол // Лінгвістичні дослідження. 2013. Вип. 35. С. 49-55.

СУЧАСНЕ ПОБУТУВАННЯ ПИСАНКАРСТВА НА СОКАЛЬЩИНІ

Мандрик Софія, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського», учениця II класу Сокальського ліцею №3 Сокальської міської ради Львівської області
Керівники: Багрій Мирослава Степанівна, Муцій Світлана Степанівна, вчителі КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області

Писанкарство – унікальне явище у декоративному мистецтві України. Писанкарство – розписування яєць – вид декоративно-прикладного мистецтва, поширений у слов'ян та інших народів. Писанку справедливо називають твором-мініатюрою, іноді це унікальний шедевр народного мистецтва [1, с. 207].

Українські писанки беруть свій початок від прадавніх вірувань нашого народу. За часів язичництва писанку розписували до свята Весни, за християнства – до Великодня, свята Воскресіння Христового. Кожен регіон має свою особливість в композиції декору, кольоровій гамі, поділі поверхні писанок[4].

Метою статті є розглянути писанку як витвір сучасних митців Сокальщини; простежити особливості орнаментики, техніки.

Писанка – унікальний артефакт української культури. На кольоровій поверхні писаного восковими знаками яйці прочитуються дохристиянські вірування, історія Христового Воскресіння.

Першим українським дослідником писанки був Микола Сумцов, професор Харківського університету, який у 1881 році видав розвідку «Писанки». Сьогодні заслуговують на увагу науково-популярні видання, зокрема, Віри Манько «Українська народна писанка» (2005), Марії Іванишин «По білому яйці воскові взори» (2006), Тетяни Коновал «Писанкова абетка (2007), «Писанка: традиції та модерний дискурс» (упорядник Роксоляна Загайська, 2009) та інші [2]. Про писанку Сокальщини знаходимо у працях Мирона Кордуба «Писанки на галицькій Волині» та в етнографічному нарисі Броніслава Сокальського «Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym» («Сокальський повіт з точки зору географії, етнографії, історії та економіки» –С.М.). Кордуба визначив особливість писанки Сокальщини – писанки на червоному тлі бо... «коло них менше заходу». На тих писанках бачимо тільки дві або три барви. Такі писанки називали на Сокальщині «написана в один віск», або «написана в два воски», на них взір був написаний білою і жовтою фарбою на червоному тлі. До таких писанок треба зачислити також взори писані білою і жовтою фарбою на чорному тлі. Такі писанки називали на Сокальщині «жалобними». Траплялись, однак, села, де звичай не занепадав, а поширювався. В тих селах менше вживали крашанок і писанок на червоному тлі. На їх місце появлялись писанки з чорним тлом розписані в «три воски». Надзвичайно важливим додатком до праці Кордуби є тринадцять таблиць, де відтворено в кольорах понад 150 взорів писанок з околиць північної Львівщини[3]. На підставі своїх спостережень Кордуба вважав орнаментацию на писанках важливішою від обрядової. Він поділяв писанковий орнамент на три головні групи: геометричний, рослинний і тваринний. До групи геометричних орнаментів він зачисляв також побутові предмети і християнську символіку [3].

Інший автор, який описав писанки Сокальщини, Броніслав Сокальський поділяв «рисунок» на яйці на два типи: а) простолінійний геометричний рисунок і б) рисунок кривими, хвилястими або «слимаковими» лініями[7].

Оригінальні зразки писанок із Сокальщини вивіз за кордон професор Д. Горняткевич; він демонстрував їх на засіданні УВАН в Авгсбурзі (Німеччина) 26 січня 1946 року. Як зазначає у своїй роботі О. Воропай: «Орнамент цих писанок – рослинний, а виконання – справді блискуче» [1]. Пізніше свою колекцію писанок професор Д. Горняткевич перевіз до Америки.

Сучасне писанкарство на Сокальщині не має ґрунтового дослідження. Зібрані матеріали методом інтерв'ювання представили нам зразки сучасної сокальської писанки. Наші польові дослідження фіксують розвиток

сучасного писанкарства, який поєднує не тільки мотиви Сокальщини, а й Гуцульщини, Бойківщини, Холмщини. Такий вплив пояснюється тим, що мисткині, роботи яких ми досліджували, мають родинне коріння із цих територій.

На початку дев'яностих років сокальські союзнянки відродили традицію писанкарства. Першою учителькою для них була пані Ярослава Вергун, яка писала писанки природними фарбами. Колорит її розпису спокійний, тло темнокоричневе або чорне, переважно з характерними рослинними елементами – великими червоними квітами, контури яких розписані білою фарбою, а пелюстки та листки обведені жовтою зубчастою лінією і прикрашені жовтими цятками або рисочками. Далі Любов Багрій творила свої неповторні дивописанки. Її орнаментальними мотивами були геометричні vzори, які нагадували мережку або вишивку. Сокальську писанку відтворила, удосконалила народна майстриня Марія Горбунова. Вони є в приватних колекціях і музеях Львова, Києва, Торонто, Нью-Йорка, Сиднея. За колоритом її писанки теж подібні до вишивки, де чорний колір домінує. Легенда розповідає, що коли 1519 р. татари напали на наш край і винищили його, то люди, які вижили, запряглися до двадцятого коліна носити одяг, вишитий чорним кольором. На долю писанкарки та її родини випав Сибір, але навіть там, на чужині, писала писанки на папері кольоровими олівцями, як вона казала: «Здавалось мені, наче вони справжні...» Вражають своєю оригінальністю, композицією, високою майстерністю писанки голови районної організації СУ Ірини Мандрик і голови Сокальського осередку Надії Мельник. Серед сокальських писанкарок також треба згадати Ольгу Ровецьку, Ірину Томчишин, Христину Процик. Майстрині творчо експериментують, удосконалюють технічні прийоми для надання нового ефекту своїм композиціям. Наприклад, щоб одержати окремі різнокольорові площини, вони послаблюють насиченість кольору або знищують його, занурюючи писанку в кислоту. Через вибілювання в капустианому квасі одержують широку палітру барв. Майстрині поєднують творчу працю з просвітницькою діяльністю, організують гуртки писанкарства у школах, майстер-класи для усіх бажаючих навчитися писати писанки [2, 8, 9].

Яскравим представником писанкарства є Віра Чипурко, жителька с. Спасів[9]. Матір п'яти дітей, лише нещодавно приїхала на Сокальщину, але вже встигла прославити край своєю майстерністю. За фахом жінка – графік-ілюстратор, закінчила Львівську Академію Друкарства. Розписувати писанки Віра почала з дитинства разом із своєю мамою, а згодом і сама навчала не лише своїх дітей, а й учнів Яворівської школи цього мистецтва. Взірцем для неї є творчість Львівських майстрів Марії

Іванишин та сестер Коваленків. Віра є майстром ажурного вирізання. При роботі цією технікою майстриня використовує бормашину, електричний писачок, шоколад та оцет. Найчастіше використовує анілінові барвники та крилову позолоту, сама навчилася створювати жовтий колір за допомогою зеленки, цегли та яблуні. Писачок в неї зроблений досить просто – із шарикової ручки або з металу. Віра є автором унікальної техніки видування яєць, за допомогою шприца і витіснення повітря: «Завжди є проблема, як видути яйце, в яйці робляться дірки і страшно надуваєш щоки і щосили дмухаєш. Але я роблю зовсім по-іншому. Я роблю в яйці лише одну дірку, потім набираю в шприц повітря і тримаю його вертикально, видуваю повітря туди, повітря піднімається уверх. Дехто старається щоками видувати, дехто шприцом видуває, дехто спочатку намалює, а потім видуває. Ну а я спочатку видуваю. Після того як яйце витекло, запускаю шприцом туди воду, промиваю і ставлю в стаканчик або на кришечку на пару днів, щоб воно все стекло. Після того яйця всі пусті і чисті всередині, після чого вони можуть зберігатися роками. Для того щоб дотриматись традиції, я закидаю туди зернятка пшениці і заливаю воском, щоб воно було повним». Жінка розписує яйця різної величини: перепеліні, курячі, качачі, гусячі, страусині. «Працюючи з яйцем я стараюся легенько, щоб не зняти спеціальний верхній шар яйця, бо тоді не чіпляється фарба, якщо забагато знімеш. Але, щоб промити, обезжирити, я прокачую яйце. Ну і після того приступаю до роботи. Наношу різні орнаменти. Краще натуральні брати, не парафін, тому що він краще чіпляється до яйця і не акуратні орнаменти виходять. А потім воно підсихає на оцих пластмасових кришечках». Віра Чипурко розповідає про особливості свого мистецтва: «Для того яйце підготовлене, воно натерте воском, після чого опускаємо у посудину з оцтом, бажано брати дев'яти процентний оцет і щоби яйце було повністю погружене в оцет. На поверхні яйця з'являються такі бульбашки, як би були покриті мінеральною водою. І термін витравлювання курячого яйця приблизно дві години, качачого три години, гусячого – чотири. Гусяче витравлюється навіть зо дві доби. Після чого яйце витягнути так як ми свічкою, тому що воно все зачіплюється і не буде тої білої пльонки. Краще відкрити дірку, якщо яйце пусте, через яку витягували саме яйце, поставити на друшляк і залити кип'ятком, тоді кип'яток змиває ту чорну плівку. Дехто ставить в духовки, розігріває і витирає шматинкою. Після того я ще беру теплу воду з плином або зубну пасту і щітку і вичищаю все, що залишилося з воском. Ну це отакий от метод витравлювання. Залишається рельєфна поверхня вище там, де було намальовано орнамент і протравлено. Щодо орнаментів, то треба дотримуватися якоїсь класифікації регіонів. Коли йде суто гуцульський орнамент, я стараюся не

повторювати суто гуцульський орнамент. Крім того, знаючи символіку і знаючи людину, яка замовляє писанку чи для якої я пишу. В принципі все так само, як листа писати. Я закладаю там... тій людині я бажаю більше, наприклад чоловікам йдуть певні трикутники, ромби на орнаменти, дівчатам більше зорі, квіти, християнам йдуть символи риби. Хто замовляє суто декоративні з птахами молодим йдуть. Ну я стараюся повторювати, притримуватись оцієї оригінальної витриманості орнаменту, тому що, наприклад, на ту гуцульську дрібну писанку, якщо туди домалювати звичайну рожу сокальську чи квітку, чи ще щось воно втратить свій баланс. Все-таки воно закладене віками і є якась символіка стилістика і бажано дотримуватись. Як би ми не робили, де б ми не жили, потрібно дотримуватись оцієї регіональної стилістики, так само кольорів. Суто мистецькі вироби є суто мистецькими. Були писанки з церквами, з квітами, з птахами, були навіть в грецькому стилі, які робилися в Італію закордон, там я дотримувала в грецькому стилі зображення фігур, таких як є в Греції. Ну якось так.»[9]. Зараз писанкарка любить писати білим по білому, тому що писанки не зацвітають, зберігаються всі орнаменти, де якраз і використовує крилову позолоту.

Надбужанські писанки Ольга Назар-Ровецької із Сокаля - чудові традиційні писанки. Діяльність Ольги Назар-Ровецької немовби єднає в собі дві гілки українського писанкарства. Це поєднання традиції писанки в гуцульському стилі і лемківської техніки розпису голкою та холмської писанку, а також присутня техніка, зафіксована в архівному матеріалі Оскара Кольберга (її різновид – крашанка). В українському фонді народної майстрині писанки різноманітні і багаті на солярну символіку. А ось характеристика творчого феномену Ольги від Лесі Воронюк з 2019 року: «Вона створює найрізноманітніші писанки, шкрябанки, мальованки, галузки найвищої мистецької складності на перепелиних, курячих, гусячих, страусиних яйцях. Писанкарка відтворює старовинні сюжети та пише авторські, в яких творчо переосмислені традиційні орнаменти. Писанкарство в родині пані Ольги – тривала родинна традиція. Для виготовлення писанок сім'я Ольги Ровецької виготовляла писачки таємно, ризикуючи безпекою та добробутом, та все ж це не зупиняло їх, вони зберігали та передавали з покоління в покоління мистецтво розпису писанок. Виготовляли писачки з металевих наконечників шнурівок та олівців. Ольга сама створює фарби з природних барвників – відварів трав, ягід, цибулиння. Вона веде гурток творчості в Сокалі та сподівається, що писанкарство відродиться в кожній українській родині». До Великодніх свят у 2020 році спільнота, що організовує Всесвітній день вишиванки, спільно з Народним музеєм України впорядкувала збірку листівок

«Писанковий світ Ольги Ровецької»[8]. У ній розміщені зразки робіт мисткині, серед яких красуються надбужанські писанки з Холмщини. За підрахунками Ольги, вона намалювала вже понад тисячу писанок. Холмські узори в такому чарівному фонді виростають, як жива гілка, і нагадують про невмирущу традицію писанкарства на холмській княжій землі. Сама Ольга Ровецька описала нам технологію писанки: «Писанки в цибулинні, котрі можна посвятити і з'їсти. 1. На сирих яйцях писала воском. 2. Зварила і вистудила цибулиння. 3. В тупому кінці яйця, де повітряна камера, зробила малесенький прокол, аби не тріскали, коли будуть варитися. 4. В холодний відвар занурила сирі писанки і сирі яйця(на крашанки) на декілька годин. В мене була вся ніч. 5. Зранку зварила в тому ж відварі. Жодна писанка не тріснула!.... Паралельно варила ще декілька яєць, тоді їх з гарячої води - у гаряче цибулиння на декілька секунд. Отримався цегловий колір. Вийшов «комплект» в одній кольоровій гамі»[]. Ще виготовляла Різдвяні писанки на гусячих яйцях - за мотивами листівки Якова Гніздовського, травлення оцтом, фарбування відваром сухих ягід бузини. Поєднує писанкарка в одній писанці Галичину і Бойківщину. В Ольги Ровецької орнаменти змінюються «поверх» за «поверхом», а в медальйонах через один - рожі Львівщини, а поміж ними бойківський космос. Писанка на страусовому яйці для когось хорошого. Хорошої. Зустрічаються на її писанках Трипільські мотиви, використовує природні барвники. Величною постає тема у писанкарки – празник Воскресіння Христового. Ольга Ровецька згадує за писанкарство мешканців Холмщини – частини історичної Волині «Вимушені в 1947 році покинути свої домівки і переселитися на південь України, холмщаки прагнули за всяку ціну повернутися на Західну Україну, щоб бути ближче до своїх, хоча і втрачених, домівок. Серед тих речей, які везли з собою – були писачки з металевими лійочками і навіть грудочки воску! Як же любили вони розписувати писанки! І жінки, і чоловіки! В кожній хаті, де жили переселенці, і де мені пощастило побувати, я бачила ці атрибути самобутнього народного мистецтва. Вони берегли і до цього часу бережуть традиційні для свого краю візерунки, щорічно відтворюючи їх знову і знову»[8]. Велика група візерунків у писанкарки пов'язана із землеробською тематикою: вітрячки, грабельці. І це цілком зрозуміло. Весна – це час, коли турбувалися про майбутній урожай, тому селянські надії і сподівання виливалися в писанкових візерунках. Але найчастіше зустрічаємо серед них мотив «сосонка», який влітається майже в усі орнаменти цієї тематики. Все, що було близьке і знайоме селянам, знайшло відображення в назвах і побутових мотивах писанок Ольги Ровецької[8]/ Переважно писанки прикрашали геометричним орнаментом. Колись всі

його елементи наділялись певним символічним змістом. І хоча, з плином часу їх первісне значення стерлося віками з людської пам'яті, це не так уже і важливо, якщо вони, нанесені на поверхню яйця, здатні будити і хвилювати нашу уяву.

У ході нашого дослідження визначили, що за колоритом писанки Сокальщини подібні до вишивок. це писанки з рослинним орнаментом, своєрідним композиційним розміщенням його на площині яйця, специфічним колоритом. Вони мали чорне, інколи червоне тло. Часто на природний колір яйця наносився контурний малюнок червоною фарбою. Основними мотивами сокальських писанок є «тачковий хрест», «троячок», «решітка», «сонечка», «зірки», «дубове листя», «грабельки», «вітрячки», «курячі лапки», «баранячі рижки», «метелики», «бджілки». Рослинний пройшов зміни в напрямку від простого і дрібного рисунка (галузочки з квіточками або дрібними листочками) до більш складного і більших форм рисунка у вигляді квітів, вазонів з квітами, лапатога листя, які вкривали поверхню писанки.

Досліджуючи особливості сучасного писанкарства на Сокальщині зауважили, що для писанок використовують не тільки курячі яйця, але і гусячі та страусині яйця. На сучасному етапі проходить переплетення технік Сокальщини, Бойківщини, Гуцульщини та Холмщини.

Отже, можемо зазначити, що писанка – це щось більше, ніж просто розфарбоване яйце різними кольорами та візерунками. Це невід'ємний елемент української культури, свідомості та ментальності. Орнамент писанок містить глибоку символіку, що дійшла до нашого часу та єднає із традицією минулого.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К.:АВПТ «Оберіг» 1993 – 589с.
2. Кметь Ірина Галицька зірничка, або особливості писанок Львівщини URL <https://photo-lviv.in.ua/halytska-zirnychka-abo-tsikavi-fakty-pro-pysanky-lvivschyny/> (Дата звернення 21.09.2022р.)
3. Кордуба М. Писанки на Галицькій Волині // Матеріали українсько-руської етнології. – Львів, 1899. – Т. I. – С. 168 – 210. <https://photo-lviv.in.ua/halytska-zirnychka-abo-tsikavi-fakty-pro-pysanky-lvivschyny/>
4. Манько В. Українська народна писанка. Львів, 2005. 41 с.
5. Осадца Т. Дослідники українських писанок // Матеріали науково-практичної конференції «Писанки».– символ України. Київ, 1993. С. 32 – 43.

6. Сумцов Н. Писанки // Киевская Старина. 1891. Т. XXXIII (май). – С. 181 – 20

7. Sokalski Bronisław. Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. Lwów : Drukarnia Ludowa, 1899. XVI, 496 s., [1] k. tabl. : il. ; 24 cm. URL [https://polona.pl / item/ powiat-sokalski-pod-wzgle-dem-geograficznym-etnograficznym-historycznym-i-ekonomicznym, MTc3NTMz Nw /121 /#info:metadata](https://polona.pl/item/powiat-sokalski-pod-wzgle-dem-geograficznym-etnograficznym-historycznym-i-ekonomicznym,MTc3NTMzNw/121/#info:metadata)

8. Записано автором від Ольги Ровецької. Серпень, 2022р. Сокаль.

9. Записано автором від Віри Чипурко. Червень, 2021р. с. Спасів Сокальської міської ради.

ВЕРТЕП У СЕЛІ ЗАВИШЕНЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Матолінець Соломія, учениця 10 класу Жвирківської ЗШ I – III ступенів, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського»

Керівник: Мусій Світлана Степанівна, вчитель КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі український народний вертепний театр знову набуває свого значення, як засіб естетичного засвоєння дійсності, ствердження духовних цінностей і формування національної свідомості. Тому актуалізується необхідність збереження фольклорної традиції через вивчення специфіки різдвяного циклу та її модифікацій відповідно до часу та місця побутування. Оскільки важливими рисами фольклору є варіантність, багатство народної творчості, її невичерпність та гнучкість, то актуалізується проблема дослідження «живого» матеріалу у конкретному населеному пункті.

Історія дослідження вертепу надзвичайно багата. Дослідники вертепної драми В. Гнатюк, Г. Бондаренко, С. Килимник, Р. Кирчів, К. Сосенко, І. Франко розглядають певні аспекти різдвяної обрядовості, проте нашого краю дослідження згадують лише поверхово.

Олекса Воропай наголошує на тому, що вертепна драма складається з двох частин: різдвяної і механічно приєднаної до неї сатирично-побутової інтермедії. Він звертає увагу на те, що перша частина вертепу більш-менш стійка, а друга, народна змінюється залежно від місцевих умов, історичного періоду та від здібностей самого вертепника [5].

Метою проєкту є дослідження вертепу у селі Завишень другої половини ХХ – початку ХХІ століття на основі проведених польових досліджень.

Вертепні вистави були поширені по всій Україні, і варіантів їх існувало безліч. Не винятком стала і Сокальщина, коли типовий сюжет складає дві частини: релігійна і світська. Дослідження, проведені у селі Завишень, показали, що вертеп тут – це народна вистава, що відтворюється за певними правилами і поєднується стереотипними уявленнями та нормами. Як показують дослідження, проведені в селі Завишень, на сучасному етапі зберігаються традиції за інерцією – люди рік від року повторюють одні й ті самі обряди, але поступово деталі стираються з їхньої пам'яті, забуваються. Мотивація багатьох різдвяних обрядодій є зміненою, або й утраченою. Через нерозуміння їх давнього значення багато звичаїв виходять із активного вжитку.

Під час опитувань, проведених під час польових досліджень у селі Завишень Сокальської територіальної громади, нам дуже дивно було чути, що абсолютна більшість інформаторів ніколи не запитували у своїх батьків і бабусь-дідусів, навіщо виконується та чи інша обрядодія, а після їхньої смерті відтворювали їх механічно, не задумуючись про суть. Цьому явищу оповідачі зазвичай дають пояснення, близькі до такого: «Так моя мама, баба, дід робили, а я не запитав, навіщо, то тепер ми цього уже не робимо», «То так заведено чомусь – а я знаю?».

На нашу думку, в майбутньому й сам обряд може втратитися вслід за мотивацією, або принаймні спроститься форма виконання обряду. Хоча у сучасному мистецькому середовищі села Завишень естафету поширення та популяризації обрядових дійств активно підхопила молодь [23].

З «вертепом» на Сокальщині ходять, починаючи від Святого вечора і закінчуючи третім днем Різдвяних свят. У досліджуваному селі Завишень Сокальської територіальної громади Львівської області вертеп починає ходити з другого дня різдвяних свят (на перший день не ходили). Спочатку заходили до оселі священика, а згодом – до всіх односельчан [20].

На основі власних польових досліджень можемо зробити висновок щодо трансформацій традиційної різдвяної, та й загалом календарної обрядовості, а ще ширше – народної культури жителів Сокальщини на сучасному етапі.

Часто побутує думка, що зі здобуттям Україною незалежності посилилось відродження української мови, культури, увага до вивчення вітчизняної історії, побуту, обрядів, звичаїв. Багато мешканців сіл, міст, регіонів повертаються до вже призабутих календарних і родинних звичаїв та обрядів. Проте, наші польові опитування й особливо спостереження однозначно заперечують ці радісно-патріотичні рядки. Давня традиційна обрядовість повільно, але неухильно занепадає. Не так швидко, як це

відбувається в інших, більш урбанізованих регіонах України, проте процес руйнації, на жаль, також іде.

Як і повсюди в Україні, у традиційній культурі починає проявлятися комерціалізація. Серйозні трансформації переживає вертеп.

Негативний вплив на збереження народної культури має масовий виїзд населення Західної України на заробітки за кордон [21]. Повне дотримання обряду можливе лише в тих родинах, де є представники всіх статевих груп, оскільки кожен має виконувати свою обрядову функцію, а таких родин залишається все менше.

Другий наслідок, по суті, позитивний – збагачення людей. Проте і тут прихована загроза для народної культури. На зароблені гроші люди будують собі будинки за європейськими стандартами та навіть із європейським дизайном, що вже нічим не нагадують ті традиційні дерев'яні хатки, що туляться поруч із ними. Звичайно, у таку нову хату ніхто вже не вносить сіна, щоб не забруднити килими, не дуже пускають і вертеп, який, не перевзуваючись, може занести бруд.

Третій наслідок – привезення на батьківщину нових традицій, побачених за кордоном. Це явище пов'язане з глобальними процесами урбанізації та уніфікації, особливо в сфері матеріальної культури [21].

Ми спробували дослідити природу вертепу, яка характеризує і проблема відношення вертепу до дійсності. Ця проблема включає три аспекти: 1) ставлення до вертепу, сприйняття його людьми; 2) взаємовідносини вертепу з різними сторонами дійсності (це конкретизація першого аспекту); 3) залежність від зовнішнього середовища.

У ході польових досліджень проаналізовано 16 сценаріїв вертепних драм у селі Завишень. Нами визначено такі риси вертепу: варіативність, динамічна структура, усність, колективність, творче переосмислення матеріалу, типізація, інклюзивність, локальні особливості завишенського вертепу,

У всіх зібраних зразках прослідковується гармонія сакрального і світського, що характеризує вертеп як цілісність, як систему. Їй властиві єдині принципи, закономірності. Але проявляються вони в різних елементах системи неоднаково, діють з різною інтенсивністю.

У різних вертепах неоднакове співвідношення персонажів. Неоднакова насиченість піснями, танцями, різний репертуар. Не було двох однакових шопок ні за конструкцією, ні за оформленням. Відрізнялися навіть вистави, записані в одному селі того самого року (на різних вулицях чи кутках).

Чітко простежується сама можливість варіювання, що закладена в композиції вертепної драми; в особливостях середовища; в активних

зв'язках з аудиторією; в характері традиції (її регіональних і локальних особливостях); прагнення до імпровізації, яка (як і варіювання) відбувається в руслі традиції.

Органічними складовими вертепу є: вербальна (словесна), акціональна (дійова), предметна (шопка, зірка, реквізит дійових осіб).

Особливо запам'ятався жителям села вертеп 2015 року [20; 21; 22; 23]. Вертеп дожив до наших днів, а точніше, відродився в часи незалежної Української держави. Згадують жителі і студентські вертепи в Києві, Львові, Харкові та інших містах України, які намагалися відтворити в селі. Великим успіхом користувався Різдвяний вертеп, підготовлений у 2014 р. під час Революції Гідності, зображував негативного персонажа замість царя Ірода – тодішнього президента В. Януковича.

Особливим виявився і вертеп 2023 р., у якому, як і від початку трагічних подій Революції Гідності та російсько-української війни, з'явилися нові дійові особи – Путін – цар Ірод, Міхоноша – Волонтер, Біженець з Донбасу, Український солдат, Війна. Вистава розпочиналася за канонами традиційного вертепу. Однак, репліки, монологи, віншування і навіть колядки у другій частині вертепу насичені сучасними політичними реаліями (Додаток). Завершується вертеп тріумфом сил добра: Ангели, Волхви, Солдати, які проголошують перемогу українців. Завершальний вихід Волонтера-міхоноші присвячений збору коштів на допомогу українській армії. Показовим є той факт, що сучасна вертепна драма проходить під гаслом відродження саме релігійної традиції свята Різдва.

Святковий обхід вертепу у більшості сіл Сокальщини розпочинається з першого дня і триває до останнього дня Різдва (7-9 січня). У селі Завишень на перший день Різдва з вертепом не ходили [21]. Починає вертеп ходити селом після ранішньої церковної служби Божої і аж до вечора [23]. Колективів вертепу може бути кілька на село [22]. Сьогоднішній персональний склад живого вертепу складає 10-12 дійових осіб [22].

Виступам передую велика робота – розподіл ролей, підготовка костюмів, реквізиту, репетиції [20].

На основі зібраного польового матеріалу в селі Завишень Червоноградського району Львівської області, який зберігся до наших днів, незмінними учасниками є: «Звіздар», «2 Пастухи», «3 Царі», «Ангел» або 2 ангели, «Жид» («Мошко»), «Жидівка» («Сара»), «Цар Ірод», «Воїн» або 2 воїни, «Смерть», «Чорт», іноді «Біда», «Козак», «Циган» [23].

Вертеп носить зі собою шопку, дзвінок, зірку [20]. Дуже майстерно підходять у селі до підготовки одягу, гриму учасників вертепу [23]. Його організують або самі активні учасники або працівники місцевого Народного дому [23]. Іноді присутній музичний супровід під час виконання колядок. Найпоширенішими колядками є «Бог Предвічний», «Небо і земля нині торжествують», «Дивная новина», «Тріє царі», «Во Вифлеємі», «Свята ніч» та інші [23]. Їх виконують не повністю, а лише частково (куплет і приспів) для підсилення тієї чи іншої дії у вертепі [20]. Ходити з вертепом фізично важко, адже доводиться відвідати багато осель, тому іноді збирають декілька сусідів, які живуть поряд, щоб виступити раз [23].

Виступи Жиди і Сури супроводжуються жартами, гумором, іноді дрібними крадіжками, залицанням [20].

Існує певний порядок заходжень у хату та виступів, котрі супроводжуються колядками [21].

Зароблені гроші за спільною згодою, як правило, дають частину на церкву чи благодійність, а частину ділять між собою [22].

Сучасний вертеп зберігає поділ на дві частини – релігійну та народну.

Якщо у давнину у вертепі були лише хлопці, то вже у ХХ столітті запрошували і дівчат, найчастіше на роль Ангелів [22].

У ході дослідження ми з'ясували, що у радянський період в селі Завишень церква була закрита, вертепи не організовувались, лише діти ходили колядувати [20]. У 1989 році було відкрито церкву Різдва Пресвятої Богородиці і з того часу активно почався процес національного відродження [22]. У пам'яті старшого покоління зберігалися спогади про вертеп, дехто навіть пам'ятав його текст, навчальні заклади, народні дома організували збір і відтворення народних звичаїв і традицій в цілому та вертепу зокрема.

Таким чином, попри значний глобалізаційний вплив на традиційну культуру українців у досліджуваному селі, вертеп залишається одним з головних різдвяно-новорічних дійств і зберігає свій народний вид культурного мистецтва. У ньому відображено боротьбу добра і зла, життя і смерті, що сьогодні, як ніколи актуально для всього нашого народу. Дослідження, проведені у селі Завишень, переконують, що вертепна драма як фольклорний жанр – це відкрита для змін і модифікацій система, що актуалізується як відповідь на певні суспільно-політичні виклики та характеризується особливим рівнем креативності.

До визначальних рис модифікації вертепної драми у селі Завишень належать: нові сцени у драмі, поява нових персонажів, видозмінене трактування образів;

- різне співвідношення фольклорних і нефольклорних (за походженням) елементів;
- акцент на формування національної ідентичності;
- спрямованість на віру у нове краще життя;
- зміни у вияві персоніфікованого зла (путін – модерний Ірод);
- уособлення добра – у християнському вимірі (воїн ЗСУ, який захищає Україну);
- поступовий процес десакралізації й секуляризації вертепу.

Особливості вертепу, проаналізовані в ході польових досліджень, показують, що вертепна драма існувала в селі Завишень завжди. Лише видозмінювалася її зовнішня форма. Невід’ємними складовими залишалися танці, музика, ігрові жести, розподіл ролей серед учасників вертепу. Всі ці компоненти у взаємопоєднанні створювали необхідну гармонію зимового циклу свят та емоційного забарвлення.

Для вертепу с. Завишень притаманні соціальна сатира і розважальний сміх. Він тісно пов’язаний з інтермедією. Традиційно учасники сільських вертепів обходять лише жителів свого села. Інновацією з 1990-х років є вертепи, які організовують місцеві відділи культури. Отже, побутують вторинні форми свята – сценічні.

Джерелом другої частини вертепної драми є виключно усна творчість, перенасичена народними фразеологізмами, прислів’ями, приказками. На сучасному етапі в селі Завишень, як і інших селах Сокальської територіальної громади, вертеп є одним із наймобільніших традиційних жанрів гумористичного і сатиричного реагування на зміни в суспільстві. Він належить до фольклорної культури і невід’ємним складовим елементом українського побуту не лише у відображенні дійсності, але і є частиною дійсності.

Дослідження, проведені в селі Завишень, показали, що сакральна частина вертепу характеризується консервативністю, канонічністю й незмінністю. У той же час народно-побутова частина завжди залишалася відкритою для будь-яких новацій, пов’язаних із соціально-політичними та культурно-історичними змінами й регіональною специфікою та реаліями повсякденного життя. Таким чином, вертеп завжди виступав не лише механізмом задоволення естетичних потреб, виконував певну психологічну роль, а й сприяв формуванню національної самосвідомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонович Д. Триста років українського театру (1619–1919) / Дмитро Антонович. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 272 с.

2. Білецький О. І. Вертепна драма / О. І. Білецький // Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.) / [упоряд. О. І. Білецький]. 3 вид. К. : Рад. школа, 1967. С. 506.
 3. Возняк М. С. Історія української літератури. У двох книгах: Навчальне видання. 2-ге видання виправлене / М. С. Возняк. Львів: Світ, 1994. 560 с.
 4. Франко І. До історії українського вертепу / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 36. Київ : Наук. думка, 1982. С. 170–345.
 5. Франко І. Нові матеріали до історії українського вертепу / Іван Франко / Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 38. Київ : Наук. думка, 1983. С. 368–387.
- НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:
6. Записано автором від Солодяка Михайла 1942 р. н. в селі Завишень Сокальської ТГ Львівської області 11.12.2020 р.
 7. Записано автором від Коваль Ганни 1956 р. н. в селі Завишень Сокальської ТГ Львівської області 18.10.2022 р.

ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ СВЯТА КОЛОДІЯ В СЕЛІ ЗАВИШЕНЬ

Мисик Дарія, учениця 9 класу, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради. Керівник: Мусій Світлана Степанівна, Багрій Мирослава Степанівна, вчителі КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області.

На основі виявлення уснопоетичних особливостей конкретного регіону – Сокальщини, є можливість визначити і підкреслити особливості фольклорного явища Колодія, поширити його функціонування з метою збереження і популяризації, сприяння нагромадженню даних для картографування фольклорних жанрів, що сприяє розвитку української фольклористики.

Серед дослідників цієї проблеми XIX ст. – М. Максимович, О.Потебня, М.Маркевич, В. Милорадович, М.Сумцов. У XX ст. зазначеною проблематикою займалися В. Борисенко, О. Воропай, С. Килимник, В. Скуратівський, К. Сосенко, Л. Артюх, та ін. У XXI ст. регіональні особливості календарної обрядовості українців проаналізували М. Дмитренко, І. Дмитрук, В. Завадська, В. Камінський, Ю. Климець, О. Кожоляно, В. Давидюк, З. Марчук, М. Давидюк та ін. На жаль, ґрунтовної наукової розвідки, яка б розкрила всю повноту, неповторність, локальні особливості, зокрема регіону Сокальщини, досі немає.

Мета проєкту – проаналізувати збережений комплекс обрядових вірувань, дійств, пісennих текстів свята Колодія, записаних у селі Завишень Сокальської територіальної громади Львівської області.

Матеріал нашого дослідження склали переважно польові матеріали, зібрані автором та працівниками культури села Завишень, а також записи свята 1987 та 1996 років.

Методи, які використано в роботі: історико-хронологічний, проблемно-порівняльний, синтезу, аналізу, дедукції, індукції, емпіричний (опитування, інтерв'ю, анкетування), візуальні.

Хронологічні межі дослідження визначено кінцем ХІХ – початком ХХІ століття. Верхня межа вказує на перші згадки про свято Колодія на Сокальщині в книзі Броніслава Сокальського «Повіт Сокальський», а нижня – на сучасне побутування свята.

У досліджуваному селі це свято згадується під назвами «Колодка» (справляти колодку), Масниці, Запусти. На думку багатьох дослідників, це свято сягає своїм корінням у дохристиянські часи, можливо, навіть до матриархату, оскільки в ньому чітко простежуються визначальна роль жінок, а не чоловіків. Різні погляди висловлювали фольклористи, етнографи на природу обрядовості свята Колодія. Одні пов'язували її з сонячним культом, інші – з трудовою діяльністю людей, сільськогосподарськими роботами.

Незважаючи на різне тлумачення Колодія, свято широко відзначалося на всіх теренах України аж до середини ХХ ст., рідше – на початку ХХІ ст. Це стародавнє українське свято відродження усього живого, зі своїми унікальними традиціями, заслуговує на існування у побуті українців по сьогоднішній день. І хоча є деякі відмінності у його проведенні в різних регіонах – зміст і характер були однаковими. Це – прадавній український звичай, який носить характер загального примирення, злагоди та всепрощення. Жінкам належить роль охорониць моралі – прив'язуючи колодки неодруженій молоді вони нагадують про потребу врегулювання родинного статусу.

Свято Колодія, зберігаючи низку архаїчних рис, зазнало, однак, значних змін – як з погляду ідеології обрядовості, так і його тривалості. Скорочення періоду святкування Масниці – від двох тижнів до семи днів – відбулося ще в другій половині ХVІІ ст., в ХХ – свято обмежується переважно двома-трьома днями, а у ХХІ – одним – двома днями.

Особливістю свята є його прив'язаність до тижня напередодні Великого посту. Оскільки Великдень не має сталої дати в календарі, то відповідно і час свята Колодія є змінним. Найчастіше воно припадає на кінець лютого – початок березня і займає, ніби проміжне місце між зимою та весною.

Колодій збігається в часі із Сиропусним тижнем, останнім тижнем М'ясиць. Це останній, напередодні Великого посту, тиждень, коли можна справляти весілля.

Головним елементом цього обрядодійства є колодка, яка дає назву святу. З писемних та усних джерел дізнаємося, що колодкою називали невеликий шмат дерева, здебільшого округлої форми, який прив'язували хлопцям за те, що вони до посту перед Великоднем не знайшли собі пари і не одружилися. Таким чином у жартівливій формі громада наголошувала на важливості продовження роду, створення сім'ї [5]. Щоб позбутися колодки, треба було дати відкуп.

Цікаву паралель проводять дослідники між колодками, що прив'язують худобі, щоб та не скакала через низькі плоти і перелази, та ритуальними колодками – мовляв, щоб «не скакали в гречку» або мали кару за те, що не знайшли собі пари «на колодах». Також колодкою народ називає замок. Оскільки право в'язати колодку мають старші заміжні жінки, то їм належить обов'язок охороняти громадську мораль [9]. Професор М. Сумцов пов'язує походження поняття «колодка» від колоди, в яку забивали винуватих за кару, наголошуючи на певних обмеженнях для учасників під час обрядодійства [13].

В українських словниках знаходимо термін «колодка» у словосполученнях: «волочити колодку» означає звичай чіпляти колодку неодруженому парубкові, який повинен волочити її, поки не відкупиться, «віддавати колодку» трактується великодній звичай давати парубкам писанки в обмін на танок, тобто музику до танців [12, с. 271].

За іншою версією – термін «колодка» походить від місця молодіжних гулянь. «На колоди» – так називали місце в селі, де було складено дерево, і тут, коли потепліло, гуртом збиралася молодь, дорослі, проводили розваги, вирішували громадські справи [7].

Оскільки вважається, що головна тема свята – це те, що Коло діє, тобто старе вмирає, щоб дати життя новому, то в цьому і полягає сенс Колодія. Цю думку підтверджує Валентина Телеуця: «У прадавньому розумінні Колодій – це маленький Сонце-Божич, який підріс і набрався сили розкручувати Сонячне Коло, тобто став Коло-Дієм» [10].

Співзвучним є твердження про бога Колодія, якого вважали покровителем шлюбу, примирення та злагоди. Вірили, що він карає тих, хто легковажив із влаштуванням нової родини. Він ніби то приходить до людей у цей тиждень, аби допомогти їм відновити втрачені за зиму сили та пробудитись разом із весною. Тому в ці дні люди не роблять важливих робіт, не шують і не прядуть, а славлять рідного Бога Колодія, сонце, весну і світло.

В Енциклопедії Українознавства знаходимо: «Масниці», «зимні (зимові) масниці кінчаються «Колодкою», що її справляють баби в понеділок перед Великим постом, угощаючись обов'язковими варениками. Цю «колодку» – мале поліно або патик – чіпляють парубкам і дівчатам, що у цьому весільному сезоні не поженилися. Від «колодки» треба відкупитися, а за відкупне і добровільні складки справляють для всіх веселе прийняття, що може тривати й кілька днів» [5, с.232].

Зоя Босик зазначає, що у назві масляного тижня – «Колодій» можна розуміти ритуального чоловіка Колоди, а також інша думка – що Колодієм на Україні називали майстра, який робив колеса. За версією дослідниці коло трактується як символ єдності, цілісності, безкінечності, завершеності, а Колодій – як сонячний бог, який щороку воскресає навесні, він же бог шлюбу, примирення та взаєморозуміння. Свято Масниці-Колодія триває сім днів, що пов'язано з десяти обертальним завершенням сонця навколо осі та дев'ятим омолодженням місяця, що є сприятливим для народження потомства.

Усі важливі історично-етнографічні джерела відмічають звичай «Колодки», але жодне історичне джерело не зафіксувало ні точної дати його появи, ані походження, ані проведення самого звичаю. Дослідження фольклористів та етнографів свідчать, що свято Колодія було властивим для всієї України, але мало певні ритуальні відмінності.

За радянського періоду викорінено самобутній національний характер та колорит українського свята Колодія, а натомість нав'язано відзначення Масляної, як свята проведів зими. Повертаючись до витоків духовності, намагаємося відродити втрачені світоглядні знання і вірування прадавніх українців.

У пам'яті учасників свята Колодія збереглися окремі зразки фольклорних одиниць – пісень, жартів, прикмет, вірувань. Матеріали систематизовані нами відповідно до етапів свята.

У селі Завишень до локальних належать такі особливості:

- Колодія – це одне із найулюбленіших у нашому селі Завишень.
- До свята ретельно готуються: прибирають оселю, роблять усю важку роботу, аби уникнути її на Колодку
- Колодку зустрічають, справляють і проводжають.
- Це свято, що тривало колись сім днів, зараз скоротилося до двох днів – субота і неділя або лише неділя за тиждень до Великого посту.
- У це свято вже не можна їсти м'ясного, а тільки молочні страви, яйця, рибу.
- Найголовнішою обрядовою стравою в селі Завишень, як і повсюди в Україні, є вареники з сиром, помащені маслом та сметаною.

- За давнім звичаєм в селі Завишень роблять «колодку» жінки.
- До свята готують спеціальний Колодівв напій за рецептом, який відомий у селі.
- Чоловіки залучалися до гулянь уже під вечір. Тоді ж відбувається в'язання «колодки».
- Свято супроводжується піснями (у селі співають як колодичні пісні, сороміцькі, так і українські народні), танцями, іграми, жартами.
- Вулицями волочать колодки. Їх в'яжуть хлопцям і дівчатам, а також чоловікам і жінкам без пари. Ритуал в'язання колодки передбачає обов'язковий викуп. Самому відв'язуватися не можна.
- У неділю – укладання мирової угоди навіть з ворогами, просять прощення один в одного, відвідують могили на цвинтарі.
- Це свято сьогодні дещо модернізовано, однак має велике виховне значення.

Сам звичай колодки стверджує, що за час її проведення люди приходять до загальної згоди і злагоди, забувають попередні кривди, сварки, щоб панував мир і спокій. Крім того, це свято проходило в громадських будинках/шинках, волостях, що нагадує про родовий устрій наших предків, ладування громадського життя. Щодо ідейного змісту й спрямування цього репрезента реліктових артефактів свята, то без сумніву можна сказати, що в основі його лежить ідея одруження, коли рід мав дбати про міцну та дружну сім'ю, про народження дітей у певний період року, тобто про приріст населення. Панувала ідея загального миру, культ покійників та пошана до них (поминальна субота), дотримання основних заasad моралі.

Отож, святкування Масниці-Колодія багате веселими та радісними ігрищами, з елементами театралізованого дійства, але водночас несе суттєве виховне навантаження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етногра-фічної Волині: монографія / Юрій Пуківський. Львів, 2015. 312 с.
2. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2005. 392 с.
3. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 1. /Упоряд. В.В. Яременко. К.: Либідь, 1993. 392 с.
4. Зяблюк Н. Масниця в Україні // Рідна школа. 2007. №1 (січень). С.26-33.

5. Килимник С. Колодка-Колодій (Український стародавній звичай) Вінніпег, 1962. Бібліотека «Літопису Волині» ч. 6 Накладом волинян у Торонті і Вінніпезі. 16 с.

6. Sokalski B. Powiat Sokalski podwzględem geograficznym, etnograficznym, historycznymi ekonomicznym / Bronisław Sokalski. Lwów, 1899. 496 s.

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

7. Записано автором від Дробиняк Галини Вікторівни в с. Завишень 24.01.2023..

8. Записано автором від Коваль Ганни Іванівни в с. Завишень 20.12.2022 р.

КУЛІНАРНІ ОСОБЛИВОСТІ СВЯТА КОЛОДІЯ НА СОКАЛЬЩИНІ

Радик Оксана, учениця 10 класу Сокальської ЗШ I – III ступенів №5, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського»

Керівник: Мусій Світлана Степанівна, вчитель КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області.

Мирослав Стельмахович зазначав, що без опори на українські народні звичаї, виховати справжнього українця не можливо. Тому їх збереження, збагачення і дотримання має доленосне значення як для нації в цілому, так і для кожного українця.

Святкова їжа українського населення Сокальщини характеризується великим асортиментом страв. У святкові дні готували небуденні страви та частину буденних. Щоправда, буденну їжу у свята приправляли більшою кількістю жирів і м'яса. Приготування й вживання обрядових страв і солодощів мало символічне значення, було пов'язане з виконанням певних обрядів. Обрядова їжа, способи її приготування передавалися з покоління у покоління з давніх-давен.

Святкову їжу можна розглядати у двох напрямках: їжу, пов'язану з сімейно-побутовими святами і обрядами (народження, весілля, хрестини, похорон, поминальні дні) та їжу на свята календарного циклу.

Мета роботи – визначити особливості приготування масничних страв на свято Колодія на Сокальщині.

Стародавнє свято, яке дійшло до нас з язичницької культури і збереглося після прийняття християнства – це Колодій, Масниця, Масляна, Пущення, Сиропуст, Сиропусний тиждень, Сирна неділя, Бабське свято, Загальниця, Ніжкові заговини. Якщо для язичників – це час пробудження природи

навесні, початок нового циклу залищань і любовощів, пошуку пари, з метою продовження роду, то для християн – час примирення та прощення перед Великим постом.

Власне слово «колодій» є частковим синонімом до Масниці. Колодій – це згадка про те, що колесо року крутиться, «коло діє», один сезон змінюється іншим, природа оновлюється і готова ділитися своїми щедрими дарами далі.

Як зазначають дослідники, у селах на Сокальщині до свята Колодія готувалися заздалегідь. Для цього все ретельно обдумували, вибирали місце святкування, організовували складчину – домовлялися хто що принесе до загального столу. Як правило, чоловіки приносили різні напої, а жінки – продукти і «колодіїв напоїв». «Маючи все наготові..., в неділю, селяни умовлялися, де саме має бути свято – де саме народиться Колодій», бо ж народження Колодія «селянство святкує подібно до народження звичайної дитини: п'є, співає, танцює, восхваляє» [6].

У ці веселі дні довкола тільки й чути голосні вигуки: «Народився Колодій!». Скрізь запрошують бога Колодія на гостини:

Ходім, Колодію, на нашу затію.

Будем їсти, будем пити, світ Божий хвалити.

Зі спогадів жителів сіл Сокальщини дізнаємося, що тут дотримуються звичаю, що в це свято вже не можна їсти м'ясного, а тільки молочне (молоко, сир, масло, сметану і т.ін.), яйця, рибу, бо як зазначають очевидці свята «Треба їсти пісне, бо м'ясне їсти – гріх» [6].

Найголовнішою обрядовою масничною стравою повсюди в Україні були вареники з сиром, щедро змішані маслом та сметаною. Вареники традиційно ототожнюють з Місяцем, бо вони схожі на нього за формою і використовувалися нашими пращурами як жертвна їжа, присвячена богині Місяця і води.

Говорили: «Почекайте, вареники, Прийде на вас Масниця». У досліджуваних селах (Завишень, Волиця, Горбків, Поториця, Зубків) побутує головна страва Колодія – вареники з сиром, маслом і сметаною [6]. Вареник має форму місяця, сир також є символом світлого місяця, тому пам'ятки писемності свідчать про обрядове використання сиру під час давнього принесення жертв богам, зокрема, опікуну тварин – Велесу (святому Власію) [3].

Трапеза символізувала єднання богів і людей, предків і нащадків. Вірили, що це сприяє щастю, щедрому врожаю, добробуту, довголіттю, плодovitості як людей, так і худоби тощо.

Побутувало повір'я: «Зазвичай на Масницю потрібно їсти вареники у маслі, щоб усе літо і вік жити, як вареник у маслі». Часто готували на

Колодія вареники з солоним сиром та з додаванням великої кількості масла. Була така поговорка, «як вареник у маслі, тобто людина заможна».

Про вареники з сиром йдеться в багатьох піснях, яких співали на Масниці:

Масниця, Масниця,
як на тебе добре жить,
вареники з сиром їсти,
ще й горілочку пить.
Або любили приспівувати:
Мир миром,
Пироги з сиром.
Вареники в маслі,
В нас люди прекрасні.
Помирімося...[6]

На Сокальщині побутував звичай ліпити вареників таку кількість, щоб число ділилось на дванадцять і варила у банячку по дванадцять штук. Я думаю, що це символізувало місяць та кількість місяців у році.

Дослідження показують, що вареники з сиром у Масничний тиждень – не лише національна страва. В давнину, очевидно, вона була ритуальною, пов'язаною з люнарною символікою, стравою. Адже Масницю справляють завжди на місяці-молодику. «Масничний місяць заговляється варениками». Українці вважали, що вареники мають магичне значення. Їх обов'язково готували у день, коли телилася корова або ягнилася вівця. Це повинно було забезпечити тварині міцне здоров'я та плодючість. Також дівчата ворожили на варениках на Андрія, вареники як обов'язкову страву жінки несли породіллі для відновлення після пологів [2].

А замішування тіста на вареники символізувало творення всесвіту, його структури, який творила саме жінка, як мати та прародителька. Ритуальні українські вареники щедро засмачувалися маслом, звідси і назва тижня – Масниця. Також популярними цього тижня у давніх українців були страви із сиру.

У Сиропусний тиждень, крім вареників з сиром, готували й багато інших страв з набілу, як от: пироги з сиром, налисники з сиром (каравайці), сирники, молочну кашу, молочний кисіль та ін.[5].

У цей час багато вживали масла, сметани, молока, а також яєць і риби. Рибу і яйця («смаженю») готували переважно на коров'ячому маслі [6].

У ході дослідження ми з'ясували, що крім вареників та згаданих страв, у різних регіонах України на Масницю споживали й свої, місцеві. Наприклад, на Київщині любили «колотуху», ряжанку, «насирники». В Карпатах споживали в Сиропусний тиждень пироги (вареники) з бринзою та бануш – кукурудзяну кулешу на сметані. Слобожани щодня варили

вареники з сиром, смажили сирники та гречані млинці, а також мандрики. На Херсонщині, крім вареників і млинців, на Масляницю пекли бабку з локшини і рису, з ізюмом, кишмишем. Подоляни на Масницю пекли пампушки, гречані або пшоняні млинці на маслі – до сметани, до «завдавайки» чи «розтиранки». На Правобережному Поліссі на Масницю їли вареники з сиром, плячочки (млинці), завіваночки (налисники з сиром), «балабушечки».

Масничний обрядовий хліб – довгі пироги з ячмінного або житнього борошна, так звані дужики й веснянки – випікали до Масниці на Рівненському Поліссі. Ці жертвовні печива прикрашали фігурками з тіста та першими весняними квітами.

Цікаво, що на Масничному тижні борщу переважно не варили, хоч, як відомо, українці споживали цю страву щодня (чи пісний, чи з м'ясом). «Борщ – свій чоловік, ненадоїдливий». Борщ з рибою готували тільки на Заговини перед Великим постом, в останній день Масниці [4].

Щодо напоїв, то в останні два століття на Масляну пили здебільшого горілку, мед-горілку, квас із яблук і груш-дичок, різні настоянки, наливки, варенуху тощо. У селах Сокальщини готували свій напій. Респонденти діляться секретом його виготовлення: «у великий бутель засипають однакову кількість ягід, які поспіли, починаючи з травня-червня і додають цукор, накривають марлею і ставлять на сонячне місце. Так повторюють впродовж всього літа. Потім переціджують, додають спирт і ставлять в темне місце аж до Колодія» [6]. Вважається, що цей напій значно додає сил, повертає молодість і спокій.

У книзі Товстухи Є. «Українська народна медицина», знаходимо рецепт напою сури, подарований богами та цілителями, які сьогодні з нами і на небі і на землі: «Береться по дві столові ложки подрібнених коренів з коревіщами оману високого та парила звичайного, заливають 400 мл. джерельної води, кип'ятять 10 хв., додають дві ложки подрібненого підмаренника справжнього та 100 мл. незбираного молока і настоюють 30 хв. Розчиняють 400 мл. меду у профільтрованому охолодженому відварі та ще відважують 50 г. сухого молока (замість незбираного). До приготовленого напою додають в кінці 400 мл. 96% спирту, настоюють три дні, фільтрують через чотири шари марлі»[с. 318]. Приймають напій по одній столовій ложці три рази на добу за півтори години до приймання їжі. Вважалося, що цей сонячний напій є дуже цілющим.

Однак, яким би гучним та яскравим не було святкування Масниці, людність не переступала дозволених етичних, звичасвих норм:

- було багато радості, веселощів, але не було розгулу,

- вживання горілки регламентувалося та суворо дозувалося, було своєрідним ритуалом,
- щодо їжі, то звичай наїдатися досхочу був пов'язаний не лише з настанням посту, в основі переїдання лежало прадавнє уявлення про магічний достаток (чим більше і ситніше, тим багатше і життєдайніше), який мав сприяти родючості й плодючості.

Отож, у досліджуваних селах пам'ятають, що Колодій – бог шлюбу, примирення та взаєморозуміння, який відновлює втрачені сили навесні. Це свято є своєрідним нагадуванням про підготовку до Великодня у часі Великого посту. Незважаючи на те, що свято пройшло певну трансформацію, залишилася його сутність, пов'язана зі збереженням кулінарних традицій, глибокої моралі щодо підготовки до посту, примирення, ролі жінки, згуртованості громади, поваги та пошани. Засвоєння, зберігання і розвиток традицій і звичаїв українців є важливим засобом зміцнення національної свідомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кімпінська – Тацюн О. Рік в житті української жінки-господині Вінніпег. Форт ВілЛіям. 1967. 99 с.
2. Обрядові свята в Україні. URL: [http:// ito.vspu.net/Prakt_IT/PIDSUMOK/ped_prakt_2011-2012/Макосеба_123/kuhar/misachnuk/bes_van.htm](http://ito.vspu.net/Prakt_IT/PIDSUMOK/ped_prakt_2011-2012/Макосеба_123/kuhar/misachnuk/bes_van.htm)
3. Пуківський Ю. Традиції святкування Масниці на теренах історико-етнографічної Волині (кінець XIX – середина XX ст.) / Юрій Пуківський // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. пр. Львів, 2010. Вип. 11. С. 95.
4. Українські обрядові страви. URL: <http://ukrainica.org.ua/ukr/content/1899/>
5. Наулко В. І. Культура і побут населення України / В. І. Наулко. Київ: Либідь, 1993. 176 с.

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

6. Матеріали етнографічної експедиції у села Завишень, Волиця, Горбків, Поториця, Зубків, 2022 – 2023 рр

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ВЕЛИКОМОСТІВЩИНИ

*Рибіцька Євгенія, учениця 8 класу Великомоствського ОЗЗСО І-ІІІ ст.
Керівник: Небожук Ірина Іванівна, вчителька Велткомостівського ОЗЗСО І-ІІІ ст.. Червоноградського району Львівської області*

Традиції українського весілля, які склалися віками, з плином часу зазнали змін. Нерідко можна побачити, як сьогодні молодь влаштовує так звані сучасні весілля, де немає нічого традиційного. Та, мабуть, марно наші пращури вбачали у кожному обряді оберегову символіку і наказували своїм дітям дотримуватись традицій, які несуть коди наших предків. Тема, яка обрана для дослідження є не випадковою. У наш час є важливо зберегти традиції святкування весілля які плекали та розвивали наші предки. Старші люди відходять у потойбічний світ і забирають зі собою те, що ми називаємо українськими традиціями. Тому важливо записати з їхніх уст все що вони можуть нам передати. В даній роботі описано обряд весілля Великих Мостів та навколишніх сіл: Бутини, Стремінь, записані весільні пісні. Весільна обрядовість Великомоствіщини ділилась на: сватання, приготування до весілля, вінчання та гостина. Сватання- це було особливе дійство з своїми традиціями. Свататись не можна було в середу та п'ятницю. Найчастіше сватались на М'ясниці та від Великодня до Трійці. Хлопець разом з старостами йшов у дім дівчини. Напередодні весілля влаштовували дівич-вечір, як символ прощання з дівочим життям. Такі молодіжні вечори робили окремо в оселях молодої та молодого. Цей обряд слугував відокремленням наречених від нежонатой молоді. Співали пісень, виплітаючи весільні вінки[1]. Від імені молодої співала старша дружка:

Вийте, дівоньки, собі й мені
Собі звийте з рути - м'яти ,
Мені звийте з барвіночку...

Під час приготування до весілля молодий зі сватами, а молода з друзками ходили просити на весілля. Молода у вишитому вбрані обходила хати зі словами: «Просили вас батьки, і я вас прошу прийти на весілля до нас». У кожній хаті вона кланялась всім присутнім (навіть малим дітям.) Після запросин гостей на весілля молода з друзками поверталася до свого дому. В день весілля молоді з друзками і родиною чекають дозволу на шлюбний обряд у притворі церкви. Священик відчиняє двері храму для вірних, подає нареченим поділ епитрахилі і проводить то тетрапода. Заручення перстенцями означає нерозривну злуку молодої пари, нескінченість їх кохання за життя на землі.

Під час церемонії вінчання священик кладе на святе Євангеліє руки молодих, молоді складають присягу. Далі звучить молитва за молодих, священик кладе на їхні голови корони і читає Апостола та святе Євангеліє. Священик знімає з молодих вінці, зичить їм Божого благословення і відпускає для спільного життя єдиною родиною.

Після вінчання батьки зустрічали молодих на порозі та благословляли їх з короваем в руках на щасливе життя. Весілля наближалось до кінця. Завершальним моментом- це знімання віночка (вельона).

Цей обряд був завершальним етапом святкування. Молоду садовили на діжу(крісло з подушкою), та покривали очіпком, хустиною. Традиційно вона двічі мала його зривати і тільки на третій корилась та дозволяла себе запнути (більше ніколи вона не мала права з'являтися на люди з непокритою головою – це було великою ганьбою та осуджувалось). Співали таких пісень:

Годі хлопці танцювати,

З молоді час вінок знімати.

Ой забий, дружбо, клинці,

Бо вже час знімати вінці. Час вінок знімати,

Хусткою молоду накривати.

Обряд покривання був останнім, що відбувався в хаті молоді. Після нього чоловік забирав дружину до свого дому разом з посаго.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

1.Записано зі слів Кудрик М.,жительки с. Бутини.

СВЯТИЙ ВЕЧІР ПЕРЕД РІЗДВОМ ХРИСТОВИМ НА СОКАЛЬЩИНІ

Шульган Аліна, учениця 10 класу, слухачка КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського»Сокальської міської ради.

Керівник: Рябова Оксана Миколаївна, методист КЗ «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського» Сокальської міської ради Львівської області.

З давніх-давен українці славляться своїми традиціями та звичаями. Особливо в Західній Україні збереглися традиції святкування різних свят. На Сокальщині завжди по особливому готувалися до Святвечора, адже Різдвяні свята в нашому регіоні є дуже пошановані.

За давньою традицією, належне різдвяне святкування починається ще ввечері напередодні Різдва з духовних і матеріальних приготувань. Вечір цей називається Святим чи Свят-Вечором, або ж Навечір'ям Різдва Христового, що припадає на 6 січня. Це один з найбільш шанованих днів для всіх християн – і східного, і західного обрядів – та одне з найважливіших родинних свят, день, коли кожна сім'я створює в оселі атмосферу затишку, достатку та злагоди.

До Святвечора, а власне і до Різдва готуються ще заздалегідь. До свят завершували всю важливу роботу по господарству. Господарі і господині наводили лад на подвір'ї, в хаті. Жінки та дівчата ретельно прибирали в хатах, вибілювали помешкання й розмальовували квітами комин, застеляли нові або чисто випрані скатерки, рядна й рушники. Обов'язково намагалися справити новий одяг для всіх членів родини та купити новий посуд (макітри, горшки, коцюби й макогони). Із воску власної пасіки люди виготовляли святкові свічки, приказуючи спеціальні замовляння і молитву. У підготовці були задіяні усі – і малі, і старі.

В селах Сокальщини на Різдво завжди кололи свині, щоб приготувати смачні страви на Різдво. Але увесь день перед Святим вечором був строгим постом. При підготовці до зустрічі із новонародженим Спасителем всі члени родини мали підготувати як душу, так і тіло.

Головним елементом Різдва був Дідух, який мав приготувати господар (сніп збіжжя, який може бути з одної пашні (пшениця, жито, овес, ячмінь) або зібраним з пучків різної із названих. На Святу вечерю господар урочисто приносив до хати дідух, якого ставили на почесне місце у хаті. Це житній, пшеничний або вівсяний сніп символізує добробут, хороший урожай та багатство. А ще вважається, що він приносить затишок та святкову атмосферу. Також мав заготувати у мішку сіна на стіл і долівку.

На Святий вечір не можна сваритися, сперечатися, не картати дітей, живність, бо в той вечір, кажуть, худоба говорить людською мовою і може пожалітися Христові на поганого господаря.

За звичаєм до Різдва повертали всі борги, забували всі кривди і образи.

А також де б людина не була, а на вечерю святу додому повертається, бо увесь рік блукати буде.

Вечерю господиня готувала увесь передріздвяний день. До роботи вона повинна братись обов'язково з гарним настроєм, бо інакше їжа не вдасться, а це вважалось поганою прикметою.

Цей день слід провести в молитвах, подяці, смиренні й передчутті світлого свята.

Святу вечерю можна починати тоді, коли вся робота по господарству закінчена, але не раніше, як зійде зоря – час народження Ісуса Христа. Всі заходили до світлиці, де вже на столі були страви. За стіл сідали у святковому вбранні, у вишиванках. Перед початком Святої Вечері всі присутні вголос промовляли молитву, тоді господар розділяв просфору (освячений хлібець) на рівні куски для всіх членів родини. Ще до

Святвечора священники у церкві роздавали просфори, щоб споживати на вечерю. А тоді господар хрестив макітру з кутею і казав: “ Дай, Боже, щоб ми діждали від нині за рік в щасті, здоров’ї, гаразді на многії літа”.

Зранку і до першої зірки ніхто нічого не їв. Казали, щоб мати доброго чоловіка, або дружину, то треба постити. У великій кімнаті на стіл клали сіно. Застеляли святковою скатертиною і на чотири краї клали по головці часнику, щоб повтікали нечисті духи та всі були здорові, а також гроші, щоб були багаті. Посередині стола стояв свічник із запаленою свічкою. Горіння свічки – це свідчення віри, приналежності людини до Божественного світла. Свічка супроводжує віруючу людину від Хрещення до смерті. Це – символ готовності людини до зустрічі із Богом.

Посуд також був святковий. Всіх страв мало бути дванадцять, бо вони символізують 12 апостолів. Посередині стола стояла макітра, в якій була кутя. Ще за тиждень до свят господиня вибирала добірну пшеницю, добре полоскала, сушила в торбі на печі. Воду від полоскання пшениці поливали в саду дерева, щоб родили добре. Потім треба було добре потовкти пшеницю. Зазвичай це робили діти, а також терли мак, лушили горіхи. Її запраляли по-різному, але обов’язково був мед і потертий мак. А тоді додавали горіхи, сушений виноград, або інші смаколики. Саме кутя була першою стравою, після просфори, з якої починали вечерю. Зерно в куті символізує достаток і вічне життя, воскресле життя, а мед – символ чистоти та Божого слова. Мак символізує мучеництво, невинно пролиту кров. Першою стравою був борщ. Іноді замість борщу на Різдво готували капустак. Традиційна різдвяна перша страва символізує кров дітей, яку пролив цар Ірод. Часто до столу у Святвечір подавали ще й грибку юшку. Обов’язково були і вареники: з капустою, картоплею, або іншими начинками. Їх помащували цибулею, піджареною на олії. Якщо вареники були з вишнями, то посипали цукром. Ця страва символізує достаток та ситість. Господь призначив місце людини у Царстві Божому, де вона житиме добре «як вареник в маслі». Також готували голубці з різними начинками – рис із овочами, рис з морквою та цибулею, гречку з овочами, гречку з грибами, суміш гречки та тертої картоплі. Назва «голубці» вказує на символ – голуба, який несе Божу любов, символізує Святого Духа, красу та силу отриману від Бога Творця. А головне – символізує мир. Зазвичай варили горох, окремо відварювали квашену капусту, а тоді все вимішували і мастили піджареною цибулею на олії. В нашій родині на столі завжди була і картопля потовчена і помащена. До пісного столу подавали і рибу, тому вона на святковому столі повинна бути обов’язково – фарширована, маринувана, копчена, заливна, запечена, у вигляді салату або консервована. Знак риби був першою монограмою Ісуса Христа.

Також, першими учнями Ісуса Христа були рибалки. Усі віряни, учні і сам Ісус Христос уподібнювались рибі, бо перебувають у безпеці у воді, а саме у «воді вчення». З сушених грибів варили смажинку, а із солених – мариновані з цибулею. Часто на столах були і крижалки (відварена капуста, заправлена розсоллом з огірків і з самими огірками), вінегрет. Обов'язковими були і пампухи: начинкою могли бути капуста, горох, картопля чи зелень, а також солодкі начинки з вишнями, або варенням. Пампушки символізують святих на небі, які отримали вічне життя повіривши в Ісуса Христа. Символ свята, радості, достатку і щастя, яке дарує Бог. Головним напитком був узвар - компот із сухофруктів, до якого додають мед чи цукор. Його варять заздалегідь, дають настоятися 5-6 годин та подають до столу холодним. Узвар символізує народження, нове життя, а саме – народження Ісуса Христа, а вода є символом очищення душі і тіла. З давніх-давен узвар символізував хороше життя, оскільки сухі і свіжі фрукти, які використовують у приготуванні узвару, означали родючість, а мед – солодке життя.

Під стіл також клали сіно і розкидали горіхи, яблука, сухі груші, цукерки, дрібні гроші. Після вечері починаються забави. Малі діти бігали по долівці, залазили під стіл і там збирали розкидане і кукурікали, квокали, мекали, мукали, щоб велася господарка, примовляючи: «Кво-кво-кво! Нині Святий вечір, а завтра — Різдво!», «Кукуріку, кудкудак! Дай нам, Боже, ще раз так!», «Кукуріку, кукурік! Дай нам, Боже, добрий рік!», «Дай нам, Боже, по Різдві від овечки аж по дві!».

На стіл, крім посуду для всіх членів родини, ще ставили окремо тарілку і ложку, якщо когось із родини немає вдома, для нього ставлять миску. Після вечері залишають на столі їжу, яка стоять цілу ніч на столі для душ померлих.

Після вечері родина починала колядувати.

Ось так святкували і до сьогодні святкують на Сокальщині Святий вечір.

Молодь, діти переймають від дорослих традиції їхніх родин. І ми повинні пам'ятати наші обряди, які передавалися з покоління в покоління. Адже це наша історія, це наша ідентичність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Записано зі слів Гнатюк М., жительки смт. Жвирка

